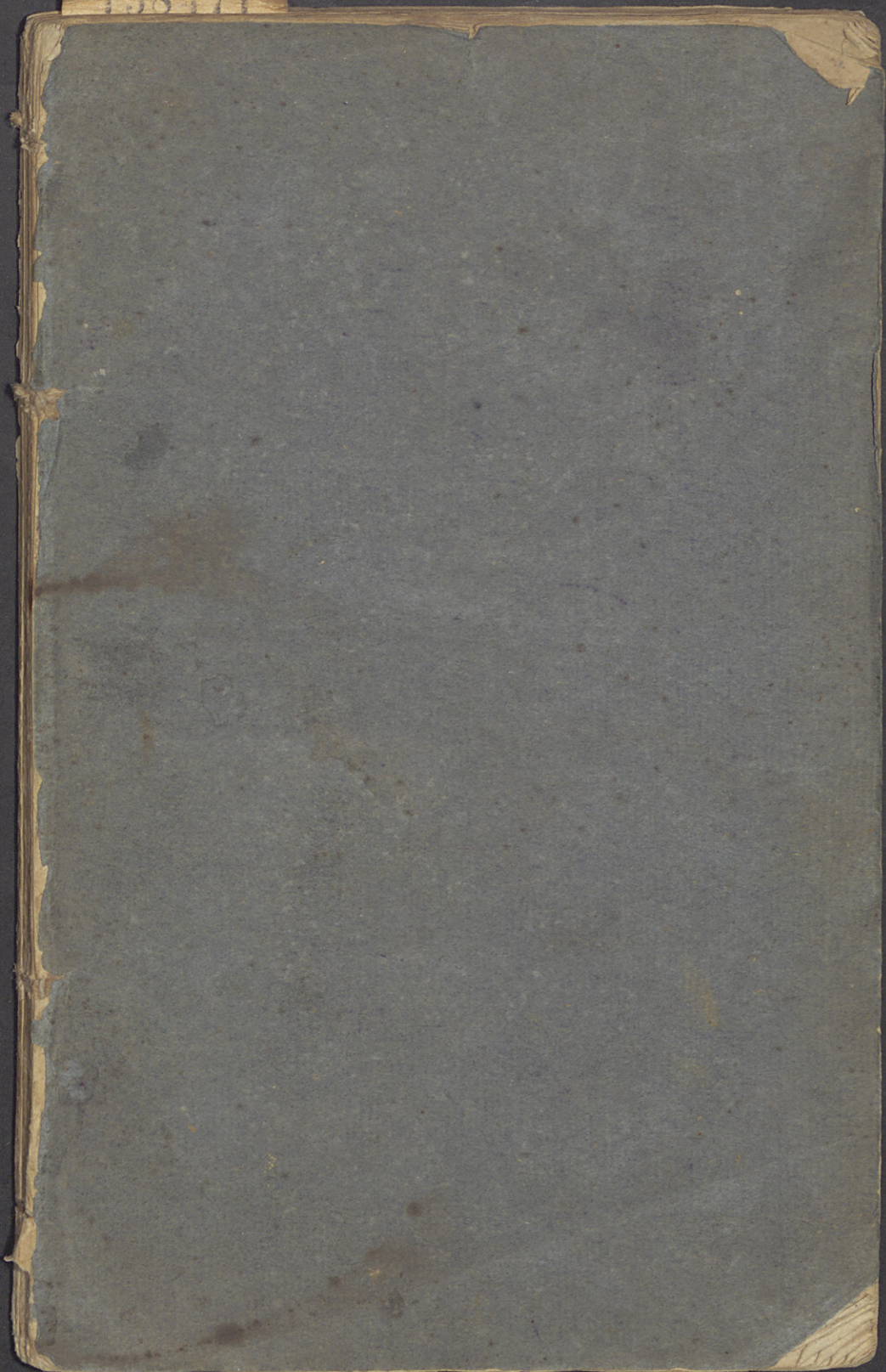


758471



Jacob Peter Proff

Ú T M U T A T Á S
A Z
ORVOSI GYAKORLÁSRA,
V A G Y
B É V E Z E T É S

A' BETEG' ÁGYA MELLETT VALÓ ORVOSI TANÍTÁSRA.

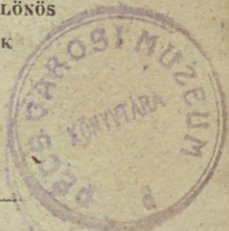
Noni Kerpács
TANÍTVÁNYAI HASZNÁRA *Milesophi Nopff*

KÉSZITETTE ÉS KIADTA

GEBHARDT XAV. FERENTZ,

ORVOS DOCTOR, ÉS PESTEN A' TUDOMÁNYOK' MAGYAR KIRÁLYI
UNIVERSITÁSÁNÁL, A' SEB-ORVOSOK' SZÁMÁRA RENDELT KÜLÖNÖS
ORVOSI PATHOLÓGIÁNAK, THERAPIÁNAK, ÉS PRAXISNAK
RENDSZERINT 'S NYILVÁN VALÓ PROFESSORA.

46/926



P E S T E N,
PETRÓZAI TRATTNER MÁTYÁS' BETŰJIVEL.
1 8 2 7.

Quisquis medicinae scientiam vere sibi comparare
volet, eum his ducibus voti sui compotem fieri oportet:
Natura, Doctrina, Moribus generosis, Loco studiis apto,
Institutione a puero, Industria, et Tempore.

Lex Hippocratis Cui.



E L Ő S Z Ó.

A' millyen számosan jelennek meg naponként a' külömbféle Europai nyelveken irt orvosi Könyvek: olly igen tsekély számuak azok, mellyek a' mi Hazai nyelvünkön irattak. Alig említhetünk egy tökéletes magyar munkát az orvosi tudománynak mindegyik ágára nézve; iskolai Könyvünk pedig, melly tzeljának, és a' tudományban tett előmeneteleknek megfelelően, éppen nints. Nevezetessen az orvosi különös Pathológiára, Therapiára, és Praxisra nézve Rátz Sámuel' Orvosi Praxisa (1801) és Heissler György' Orvosi Munkája (1801) nem bir azon tulajdonságokkal, mellyek a' tudománynak mostani előmeneteleihez, és egy iskolai Könyvnek minémúségéhez képest minden igazsággal meg kívántatnak.

IV

Illy fogyatkozása a' magyar Litteraturánknak, melly egyébként rövid idő lefolyta alatt is azon tökéletesség pontjához, mellyre már Európának kimivelttebb nemzetei szerentséssen eljutottak, oriási lépésekkel elközelített, annál érezhetőbb, mivel már az 1808/9-dik esztendő óta a' leg felsőbb kegyes Parantsolatoknak következésében a' tudományok' új plánuma szerint a' mi Magyar Királyi Universitásunkban a' Seb-orvosokra nézve az Oktatásokat magyar nyelven is kell adni, 's következésképen az orvosi gyakorlat, a' különös orvosi Pathológiát, és Therapiát is magyar nyelven kell tanítani; mivel nem külömben a' magyar Seb-orvos, ha a' deák vagy német Könyveket nem érti, a' szükséges utak, és módok nélkül szükölködik, mellyeken az emberi nemre nézve olly jótévő mesterségben, és tudományban magát tökéletesíthetné, holott pedig elrendeltetéséhez, és hivatalához képest olly helyeken,

a' hol Orvos Doctorok nintsenek, néki is széles mező nyittatik a' belső nyavalyákban sínlődők' orvoslására.

Minekutánna tehát Ö FELSÉGÉNEK LEGKEGYELMESEBB URUNKNAK kegyességéből nyilván, és rendszerint való Professornak kineveztettem: azon szeretettől, és háláadatosságtól, mellyel édes Hazámnak tartozom; nemkülömben azon gondoskodástól, mellyel tanítványaimnak előmenetele, 's e'hez szorosan kaptolt ember' társaimnak java eránt, mint életemnek 's létemnek egyik fő tzélja eránt viseltetem, indítván, szoros kötelességemnek tartottam, hogy egy munkát készítsek magyar nyelven, melly iskolai előadásimnak, 's oktatásimnak sinor-mértékül, tanítványaim' jövő kimiveltetésére 's tökéletesítésére pedig kalauzúl szolgáljon, 's melly által amaz a' tanítványaimra nézve olly alkalmatlan, a' Fő Oskolára méltatlan, és a' drága 's bővebb magyarázásokra, és előadá-

VI

sokra szükséges időt pazarló úgy nevezetett diktálás elhárítassék.

Ezen, és hasonló indító okoknál fogva kezdettem a' különös orvosi Pathológiának, és Therapiának magyar nyelven való készítéséhez. De minthogy hivatalomhoz' s tisztségemhez köttetett foglaltosságaim miatt felvett munkámnak elkészítésére, és kiadására még idő kívánatnék; hivatalom szerint pedig a' belső különös nyavalyákról való képzelődő tanításaimon kívül a' Seb - orvosoknak orvosi gyakorló oktatást is adni tartozom: említett munkámnak elkészítése, és kiadása előtt e' jelenvalót előre botsítani tartottam tanátsosnak, mellyben t. i. közönséges regulák foglaltatnak, mellyeket mindegyik betegnek orvoslásánál követni szükséges, melly munka tehát tanítványaimnak a' beteg' ágyánál a' nyavalyák' pontos megismerésére, meg itélésére, meghatározására, és alkalmas orvoslására útmutatásul fog szolgálni.

Ezen tárgyaknak előadása minden iskolai esztendőnek kezdetével orvosi gyakorló tanításaimnak eleibe fog botsztatni.

Vannak ugyan több ezen nemben különbözőféle nyelveken írt jeles könyvek, mellyeket talán tsak nyelvünkre fordítani kellett volna? Mindazonáltal mivel tsak egy iskolai esztendő vagyon arra rendelve, hogy a' Seb-orvosok a' belső nyavalyák orvoslásában gyakoroltassanak, az említett könyvek pedig többnyire kiterjedettebbek, s nem is éppen a' mi Seb-orvosi tanítványainknak felfogó tehetőségéhez vannak alkalmaztatva, tanátsosabbnak, és tanítványaimra nézve hasznosabbnak itéltem, ha rövidebb munkátskát készítek, melly szerint a' legszükségesebb előisméretek a' lehetség szerint a' leg rövidebb idő alatt előadattathassanak. Erre Stoll', Struve', Smith', Vogel', Hildenbrand', Bischoff, és Raimann' munkáit is

VIII

használtam, mellyekből némelly 'hasznosokat kivonni, önnön tapasztalásimmal öszvekaptsolni, és tanítványim^o elme - tehetségeihez alkalmaztatva előadni igyekeztem.

Ezek a' jelenvaló munkátskának, 's az ő leg szorossabb rövidségének okai. Ha az által magyar tanítványaimra nézve az orvosi gyakorlás^o tanulását meg könnyebbítettem, 's így a' szenvedő emberi nem^o javára valamit tehettem, elértem tzielomat.

Iráni Pesten 1826-dik Esztendőben.
Mind-szent havának 20-dik napján.

Gebhardt.

B É V E Z E T É S.

1. §.

Az Orvosi Tudomány szélesebb értelemben azon esméreteknek tudományos foglalata, melyeknek alkalmaztatása által az elvesztett egészség vissza állítatik, a' fenálló pedig fen tartatik.

Szorosabb értelemben az Orvosi Tudomány az, melly azt tanítja, miképpen lehessen a' nyavalyákat megesmerni, és az ilyen megesméréshez képest orvosolni, melly orvoslás a' gyógyítható nyavalyáknak gyógyításában, és a' gyógyíthatatlanoknak enyhítésében áll.

2. §.

Hét részre osztatik az Orvosi Tudomány: az első a' képzelődő, a' második a' gyakorló része. — A' képzelődő Orvosi Tudomány (Medicina theoretica) előadja a' nyavalyák' esméréséről, és orvoslásáról való tudományos tételeket. — A' gyakorló Orvosi Tudomány pedig (Medicina practica) nem más mint azon tudományos tételeknek a' nyavalyák' megesmérésére és gyógyítására, vagy a' gyó-

gyíthatatlan nyavalyák' enyhítésére való alkalmaztatása. Szükséges, hogy az Orvosi Tudománynak ezen két része változhatatlanul egybekötve légyen.

3. §.

Minthogy a' képzelődő Orvosi Tudománytól annak gyakorlására való általmenetele nem kevés nehézségekkel vagyon öszveköttve, vagynak gyakorló orvosi oskolák (Klinikumok, Scholae Clinicae), a' mellyekben a' nyavalyák, azoknak megesmérése, és gyógyítása tanítatik, és az Orvosnak kötelességei gyakorlás által előadattatnak, a' hol emlékezetbe hozattatnak, mellyek a' képzelődő tanításban a' tárgyak' távollétében talán kevesebb figyelmetességgel hallgattattak. A' mennyire tehát az orvosi képzelődő esméreteknek alkalmaztatása az ilyen gyakorló orvosi oskolákban, vagy Klinikumokban, a' beteg' ágya mellett történik és tanítatik, az orvosi gyakorlás nevezetik: Klinika gyakorlásnak (Praxis clinica).

4. §.

Minekelőtte az Orvos az orvosi gyakorláshoz fog, szükséges hogy esmérje azon orvosi regulákat, mellyek szerint a' nyavalya kivizsgáltatik, felfedeztetik és megorvosoltatik. Azért előadjuk azon módot, mellyhez magát tar-

tsa az Orvos akármiféle előforduló beteges esetekben, hogy a' betegségnek megismerésére, meghatározására és alkalmas orvoslására juthasson. Erre nézve szükséges:

I. Hogy a' jelenlévő nyavalya kivizsgálassék; a' mi történik a' betegben, és a' beteg körül előforduló környülállásoknak észrevése és kinyomozása, sőt a' beteghez tétetett kérdések által (Examen morbi).

II. Hogy a' betegség megismertessék és megneveztessék (Diagnosis morbi).

III. Hogy az Orvos a' nyavalyának lefolyását és kimenetelét előre lássa és előre mondja (Prognosis morbi).

IV. Hogy ezen meghatározásokhoz képest orvosló plánumot készítsen és azt végbe is vigye (Curatio et sanatio morbi).

I.

A' NYAVALYÁK' KIVIZSGÁLTATÁSÁRÓL.

(DE EXAMINE MORBI).

5. §.

A' Nyavalyának kivizsgálata nem könnyű munka, kíván az Orvos' részéről éles ésszt, mesterségéhez való szeretetet, mély tudományt, és éles elméjű ítéletet. Valóban azon mód által, mellyel elköveztetik a' nyavalya' kivizsgálata, már elegendőképen megkülömbözteti magát az okos Orvos az oktalantól. A' nyavalya'

kivizsgáltságának pontossága pedig nem áll sok kérdésekben, mellyek tétetnek a' beteghez, a' mint sokan vélik; hanem azon esméretben, mit, és miképen kell kérdezni a' beteget.

6. §.

Helyesen tétetik itt szó azon tulajdonságokról, mellyek az Orvos' maga-viseletére nézve szükségesek, hogy a' nyavalya' kivizsgáltságára által sikeres esméretekhez jusson, és azt szerentsésen orvosolja.

Az Orvos úgy közelítsen a' beteghez, hogy artzáján, és az egész maga-viseletén a' vidám, barátságos, és résztvevő szívnek képe szembe-tünő vonásokkal lefestve látszassék. Szavaiban, és tetteiben semmi durva, 's magától elidegenítő ne légyen, melly a' beteg' bizodalját, mellynek határ nélkül valónak kell lenni, fen-tartóztatná. Nem külömben minden távol légyen, a' mi tséltsapságot és meggondolatlan-ságot mutatna; szelíden, 's egyszer'smind rövid, meghatározott és érthető kifejezésekkel kérdezze ki a' szükségeseket; békességes türés-sel és figyelmetességgel hallgassa meg az adandó feleleteket, a' nélkül, hogy a' beteg' szavait félbe szakaszsa; szorosán vizsgálja meg, mi légyen igaz a' kimondottakban, mi ellenben fogyatkozott, vagy éppen az igazzal ellenkező, a' betegnek akár tudatlanságából, akár kész-akartva való eltitkolásából. Ne tartózkodjék

még a' titkos környülállásokról is, mellyeket néki tudni szükséges, a' legjobb módon értekezni.

Egész maga-viseletében az Orvosnak uralkodjék az ő hivatalának, és elrendeltetésének méltósága, melly szerint ő legnagyobb jótévője a' szenvedő emberiségnek, kire számtalan sínlódóknek reménységei vagynak függesztve. Így gyakorolván a' jótévő mesterséget ő akkor bizodalmat arat; midőn ellenben a' nem annak idejében kiejtett gyáva tréfa által ugyan azon bizodalmat visszahozhatatlanul, mesterségének kárára, és szégyenére könnyen elveszthetné. — Az Orvos sok nyavalyáknak titokban való tartására is köteleztetik. A' meggondolatlan nyelvésség őtet a' legnagyobb megvetetésre lealatsonyítja, a' midőn egyszer'smind az ilyen titkos nyavalyáknak éretlen felfedezéséből sokszor egész familiákra gyalázat, zűr-zavar, és következéseiben gyakran felszámálhatatlan szerentsétlenség árad.

7. §.

Hogy a' nyavalyának kivizsgálata sikeres legyen, a' beteg ágynál két fő nyugvó pontok által vezetetünk. Felkeressük t. i.

A) Az okokat, mellyek előhozták a' nyavalyát, és ezekből annak minémüségére, és természetére, mint az okok' foganatjára okoskodunk (Methodus examinandi aetiologica.)

B) Észreveszszük a' nyavalya' lefo-
lyását, és az azzal járó történeteket,
's ezekből vissza az okokra okoskodunk (Me-
thodus examinandi symptomatologica).

Ha az Orvos csak egyel él ezen vizsgáló
módokból, könnyen megsalatoszik; ha pedig
mind a' kettőt öszvekapcsolja, legbizonyosab-
ban elkerüli a' hibát. Mert az első mód által
béhat a' nyavalyának természetébe és miné-
műségébe, a' második által megesméri an-
nak formáját, az az a' nyavalya' mind fő, mind
történetbéli jeleinek summáját.

A)

AZ OKOKNAK KIVIZSGÁLTATÁSÁRÓL.

(DE EXAMINE CAUSARUM).

8. §.

Midőn a' betegség' okairól vagyon szó,
szükséges megkülönböztetni mindenek előtt
a) az elrendelő, és b) az indító okokat.

Elrendelő vagy elkészítő okoknak ne-
veztetnek, mellyeken az embernek a' nyava-
lyára való hajlandósága épül (Causae dispen-
tes). — Indító okok pedig azok, mellyek a'
jelenlévő hajlandóság mellett ártalmasan hat-
nak az emberi testre, és valóságosan nya-
valyát hoznak elő. Ezek ártalmas befolyások-
nak is neveztetnek (Causae excitantes, influ-
xus nocivi).

A' nyavalyának kifejtődzésére tehát mind a' nyavalyára való hajlandóság, mind az indító ok megkívántatik; mert nem lévén jelen az ilyen hajlandóság, az ártalmas befolyások is fogamat nélkül maradnak a' mint p. o. ezt a' hólyagos himlő-méregre nézve tapasztalhatni.

a)

AZ ELRENDELŐ OKOKNAK KIVIZSGÁLTATÁSÁRÓL.

(DE EXAMINE CAUSARUM DISPONENTIUM).

9. §.

Mindenek előtt szükséges tudni, minő nyavalyákra hajlandó vagy nem hajlandó a' beteg ember, minő nyavalyák lehetségesek vagy lehetetlenek a' jelenlévő betegben; mert az ilyen hajlandóságnak külömbsege miatt ugyan azon indító okok egy nyavalyának külömbféle módosításait hozhatják elő. Ezen külömbféle hajlandóság függ: 1) A' nemtől (Sexus). 2) Az élet-kortól (Aetas). 3) A' testi mérséklettől (Temperamentum). 4) A' test' külső formájától (Habitus corporis). 5) Az élet-módtól (Vitae genus). 6) A' foglalatosságtól és munkálástól (Conditio vel opificium). 7) Az előre járt betegségektől (Morbi praegressi). 8) Tulajdon környülállásoktól (Proprietates aegri).

10. §.

1) A' NEM. A' kétféle Nemnél nem tsak a' külömbféle organumoktól függő külömbféle testi munkák, úgymint a' terhesség, szoptatás, szülés 's a' t.; hanem ugyan azon két Nemnek tulajdon test-alkotása is nagy külömbiséget okoz a' nyavalyákra való hajlandóságra nézve; a' miből más és más nyavalyák, és ezeknek többféle módosításai származnak. Így az A s s z o n y finomabb test-alkotással, több nedvességekkel bír mint a' férjfi, érzékenyebb, korábban éri el a' testnek tulajdon kifejtődését, és magasabb élet-kort elérhet; a' lágyabb bőre miatt többet izzad; az aszszonynál több vér készítetik, noha ez a' megaludásra kevesebbé hajlandó; a' vér-edények finomabbak, az érzőinak számosabbak és vastagabbak, a' tüdők kissebbek. A' Férjfiakban ellenkezőképpen találjuk mind ezeket, a' mi által más és más nyavalyákra tétetik a' külömbféle Nem hajlandóvá. Valóban számos nyavalyáknak elrendelő okai a' beteg' nemétől olly mértékben függenek, hogy azon nyavalyák is, mellyek mind a' két Nemnél általjában előfordúlnak, többször tapasztaltatnak az egyik Nemnél, mint a' másiknál. Így p. o. a' férjfiak gyakrabban lepettetnek meg a' guta-ütéstől, a' köszvénytől, a' folyó arany-értől, a' vizellő hólyag-kövektől; az aszszonyok ellenben inkább sanyar-

gattatnak az érző-inas nyavalyáktól, a' bús-komorságtól, elájulásoktól, vér-folyásoktól, a' rák-fenétől 's a' t. Érdemes tehát a' beteg' Nemét a' beteg ágynál szemügybe venni.

11. §.

2. AZ ÉLET - KOR. A' külömbféle élet-korában külömbféle nyavalyákra hajlandó az ember, a' testnek más és más alkotása, kifejtődzése, nevedése, és fogyatkozása miatt. Mennél ifjabb az ember, annál finomabbak, lágyabbak, és nedvességekkel teljesebbek teste' részei: ellenkezőképpen van a' dolog az öregebbeknél, a' mi is nagy külöbséget okoz a' nyavalyákra való hajlandóságokra nézve. Az ifjabbak a' nagyobb élő tehetség miatt a' tsekélyebb ösztöntől is ingereltetnek, serényebben felveszik a' ragadó nyavalyákat az orvoságoknak munkálkodását hamarabb és hathatósabban tapasztalják.

12. §.

E' következőket tapasztaljuk különösen az ember' külömbféle élet-korában a' nyavalyákra való hajlandóságra nézve:

Az újonnan születtek (Neonati) gyakran sárgaságban, szem-gyulladásokban, görtsőkben, rángatózásokban, bőr-kiütésekben, okadásban szenvednek.

A' tsetsemők (Lactantes, infantes) a' fog-jövés' idő-szakaszában ótvarban, köhögésben, has-menésben, továbbá száj-hólyagzásban, fő-viz-kórságban, elszáradásban, köldök-szakadásban 's a' t. szenvednek.

A' második és tizenkettődik esztendőök közt lévő gyermekeknél (Pueri) leginkább a' geleszták, a' taknyos, a' mirígyes betegség, a' szamar-hurut 's a' t. vétetnek észre. Ezen élet-korú leánykák, pedig sáppadtságban, és későbbben a' havi tisztulásnak nehéz megjelenésében szenvednek.

A' felserdültek (Puberes) könnyen forró és félbehagyó hideglelésbe, torok-fájásba, vérfolyásokba 's a' t. esnek. Az idősebbek (Adulti) az arany-eres betegségre, a' szék-rekedésekre, tömődésekre, lép-kórságra, búsomorságra, a' rothasztó nyavalyákra hajlandók.

Az öregek (Senes) chronicus betegségekben, köhögésben, fulladozásban, viz-kórságban, köszvényben, a' láb-szárokon lévő fekélyekben, az érzékenységnek tompaságában szenvednek.

Az aggott Véneknel (Decrepiti) szédlegések, guta-ütések, szél-ütések, a' meg nem tartható vizelés, a' vakság, siketség, hibás emésztés, a' vénség-száradás 's a' t. tapasztaltatnak. Ezen előszámlált nyavalyák, noha többféle élet-korban is előfordúlhatnak, mindazonáltal azok az említett külömbféle élet-

korúaknak ! legtöbbnyire alkalmatlankodnak. Szükséges tehát a' nyavalya' kivizsgálásánál az élet-kort fontolóra venni, hogy abból a' jelenlévő nyavalyára okoskodhassunk, és az ártalmas befolyások foganatját annál jobban megértsük.

13. §.

3. A' TESTI MÉRSÉKLET. A' külömbféle mérséklet, melly az emberi testben az álló részeknek bizonyos arányából és elegyítéséből származik, különös nyavalyákra, és ezeknek módosításaira nyújt hajlandóságot, melly által a' lelki indulatok is külömbféleképpen mérsékeltetnek.

Az emberek' mérséklete származtatott leginkább bővelkedő nedvességeiknek minéműségétől; innen volt a' véres (t. sangvineum), az epés (t. cholericum), a' búskomor (t. melancholicum), és a' tompa vagy taknyos mérséklet (t. phlegmaticum). — Ezen mérsékletek soha sem együgyűek és tiszták, hanem véghetetlen változások alatt fordulnak elő; sőt ugyan azon embernél a' külömbféle élet-kor, élet-mód, ég-hajlás 's a' t. által változik.

14. §.

A' gyakorló Orvosnak, a' ki az emberek' mérsékleteiben is a' nyavalyáknak elkészítő

okait méltán keresi, elegendő **Hildenbrand** szerint két fő mérsékletet vagy temperamentumot megkülönböztetni, úgymint a' meleg (t. calidum), és hideg (t. frigidum) mérsékletet, mellyeknél is véghetetlen léptsők vétetnek észre.

A' meleg mérséklet megesmértetik a' testnek erős állásából, az erős rugó erejű inas húsaiból, az állati erőnek állandóságából és nagyságából, az életi és természeti munkáknak rendességéből, a' bátor lélekből, a' heves lelki indulatból, az ember' eleven színéből, az erős és szapora pulsusából, a' tömött és színes bőrből, a' sűrű hajaiból. — Ezen mérséklet elrendelő okúl szolgál a' forró és ragadó nyavalyákra, különösen a' gyulladásokra, a' súlyosabb kiüresítésekre.

Az ellenkező, t. i. a' hideg mérséklet megkülönbözteti magát lágyabb és hervadt inas-husok, 's általjában több nedvek által. Itt a' munkák gyengék, az állati erő tsekély, a' lelki indulat kevesebbé heves, a' szemek bádjattak, az ér-verés gyenge, a' külső takarékok lágyok és színetlenek, a' hajak vékonyak és ritkák. — Ezen mérséklet elkészítő okúl szolgál a' gyengeségekre, a' rendetlen lefolyású, 's az érző-inas nyavalyákra, a' cachexiákra, sorvadásokra; itt az erősebb kiüresítések hamar ártalmasak. Könnyen értetik hogy ugyan azon nyavalyák ezen kétféle mérsékletnek kü-

lőmségéhez képest különbféleképpen is orvosoltatnak.

15. §.

4) A' TEST' KÜLSŐ FORMÁJA. A' testnek külső formájára nézve, melly annak színétől, kiterjedésétől, alkotásától, az organumoknak egymáshoz való arányától függ, és bizonyos nyavalyákra hajlandóságot nyújt, meg kell tekinteni, a' beteg erős, izmos, gyenge, vagy finom test-alkotású-e? és különösen olly külső formája vagyon-e testének, melly szerint különös nyavalyákra, mint p. o. a' guta-ütésre, a' tüdő-rothadásra, az Anglus betegségre, a' mirígyre, a' gelesztás betegségre 's a' t. hajlandó; a' millyen külső formákat inkább hosszú tapasztalás által megismerhetni, mint sem megismerhető jelek által leábrázolhatni. Szükséges továbbá megjegyezni, hogy az illyen test' külső formájának megismerésére a' beteget az ágyon kívül kell megvizsgálni.

Valamint az egész testnek, úgy az egyes részeknek formájából is bizonyos nyavalyákra való hajlandóságra lehet okoskodni. Így p. o. a' főnek, a' koponyának, a' mely-kosárnak, a' hasnak, a' medentzének formájából különbféle nyavalyákra való elkészítő okokat esmerünk meg.

16. §.

5) AZ ÉLET MÓD. Az élet-mód bizonyos nyavalyákra nem tsak elrendelő, hanem azok-

nak kifejtődésére is indító okúl szolgál; azért nem felesleg való dolog a' nyavalyák' kivizsgáltatásánál az élet-módról tudakozódní. Mert más nyavalyákra hajlandók, sőt más nyavalyákban is sínlődnek azok, a' kik sokat ülnek, mint a' kik sok testi mozgásokat tesznek. Az e l s ő k könnyen tömődésekben, hijjános emésztésben, cachexiákban, érző-inas betegségekben szenvednek; az u t ó b b i a k könnyebben gyúladásoktól, vér-folyásoktól 's a' t. lepettetnek meg.

A' nyomorúlt élet-mód, a' koplalás, rosz minéműségű eledelek, gyengítő lelki indulatok, az orvosságoknak és az orvosnak hijjánossága, más nyavalyákra vezetnek, mint az úri élet-mód a' gazdagoknál, a' kik kiválogatott eledelekkel, a' húsnek külömbféle nemeivel, erős borokkal, 's a' ruházatra és lakásokra nézve kedvekre élnek. Ide tartozandók azon szokások is, mellyek sok embereknél némelly orvosi szerekre nézve tapasztaltatnak; vagynak, a' kiknek szokások bizonyos időben eret vágatni, has-hajtó orvossággal, ferdővel, savanyú vizekkel élni, magokat köpölyöztetni 's a' t. Ezen szokások is bizonyos nyavalyákra elrendelő, sőt azoknak elmulasztása a' nyavalyák' kifejtődésére indító okul szolgálhatnak.

A' hazai szokások is, mellyek ide számláltatnak, olly mértékben okoznak hajlandóságot a' nyavalyákra, hogy megtudván

a' beteg' hazáját, sokszor megkönnyebbítetik, a' nyavalyának meghatározása.

17. §.

6) A' BETEG' FOGLALATOSSÁGA, ÉS MUNKÁSSÁGA. Az emberek' külömbféle foglalatosságai, mesterségei és munkáji külömbféle nyavalyáknak nem tsak elrendelő okául szolgálnak, midőn azok által a' testnek részei és organumai gyakoroltatnak vagy meg is erőltetnek, — hanem indító okokká is válnak, és ugyan azért a' lappangó nyavalyáknak természetét felfedezhetik. Így p. o. a' kovátsok, lakatosok és mások, a' kik a' tűz mellett dolgozni kénytelenítetnek, és a' mely-inas húsaikat erősebben gyakorolják, könnyen gyúladásokba, nevezetesen tüdő-gyúladásba esnek; a' szabók ellenben, tsizmadiák, és a' többiek, a' kik ülve üzik mesterségeiket, a' has' ürege' organumainak állandó nyomattatása miatt has-szenvedéseknek, tömődéseknek; a' trombitások, prédikállók a' vér-pökésnek; a' tereh-hordozók a' szakadásoknak vagynak kitétetve. Így más és más nyavalyákra hajlandók különösen a' kalmárok, útasok, tudósok, kőfaragók, fazekasok 's a' t.

18. §.

7) AZ ELŐRE JÁRT NYAVALYÁK. A' jelenlévő nyavalyáknak megismerésére, és meghatározá-



sára sokat segít, ha megtudjuk, miféle nyavalyákban szenvedett a' beteg ez előtt; mert némelly ember ugyan azon nyavalyában többször sínlődik, mint p. o. mely-hártya-gyulladásban, vér-folyásban, sárgaságban, félbehagyó hideglelésben, orbántzban 's'a't.; továbbá több előre járt nyavalyák ha nem térnek is vissza újonnan, még is sokszor más nyavalyák' formájára hajlandóságot hagynak magok után. Így p. o. a' kik véres köhögésben, tüdőgyulladásban szenvedtek, könnyen tüdő-rothadásba esnek; a' kik sárgaságban, félbehagyó hideglelésben több ideig szenvedtek, a' viz-kórságra hajlandók. — Sokszor a' jelenlévő nyavalya' okát tsak az előre járt nyavalyának esméréséből lehet megtudni; így p. o. ha megtudjuk, hogy a' beteg arany-eres volt, hogy a' rühben, orbántzban szenvedett, könnyen a' jelenlévő nyavalyának, melly talán azokkal okbéli öszveköttetésben vagyon, természetére okoskodunk, és így megtudjuk a' jelenlévő nyavalya eredeti-e vagy következtetett.

Igaz ugyan, hogy a' beteg nem tudhatja meg mindég tökéletesen előbb volt nyavalyája' nevét és természetét; mindazonáltal az előre járt nyavalyának elbeszéllt lefolyásából, az előszámlált okokból és történetekből, a' használt orvosságokból, azt meg lehetőszen megismerheti, főképen ha egyszersmind megtekinjük az orvosi rendeléseket. Különösen pedig tudja

meg az Orvos, kiállotta-e már a' beteg azon nyavalyákat, mellyek által az azokra való hajlandóság eltörültetik, a' millyenek a' gyermeki élet-kornak tulajdon betegségei, a' hólyagos himlő, a' vörös himlő, a' skárlát 's a' t.; mint-hogy vagynak idősebbek is, a' kik még ezen nyavalyákon keresztül nem mentek.

19. §.

8) TULAJDON KÖRNYŰLÁLLÁSOK. A' tulajdon környűlállásokhoz, mellyek nem találhatók minden embernél, de sokaknál előfordulván nevezetes hajlandóságot okoznak némelly nyavalyákra, számlálhatók: aa) Az örökségi hajlandóság, (Dispositio haereditaria) bb) A' különös érzés-tulajdonság, (Idiosyncrasia) cc) A' házi környűlállások, (Circumstantiae domesticae).

Nem kételkedhetünk, hogy vagynak olly elrendelő okok, mellyek a' szülőktől a' gyermekekre örökségűl átmennének; a' vizellő-hólyag-kő, a' köszvény, a' tüdő-rothadás, a' nyavalya-törés, a' mirigyos betegség, a' nehéz hallás 's a' t. a' leghívebb észrevételek szerint sokszor átmennének a' szülőktől a' gyermekekre. Ha megtudunk ilyeneket, nem tsak a' nyavalya' elrendelő okát megismerjük, hanem annak kifejtődését is megelőzhetjük, 's az előre mondást könnyebben meghatározhatjuk.

Némelly emberekben előforduló érzés-tulajdonságok az Orvos' figyelmetességét a' nyavalya' kivizsgálásánál leginkább megkívánják. Vannak aszszonyok, kik a' póknak vagy egérnek látására rángatódzásokba esnek, okádnak, vagy más legtsekélyebb indító okokból elszédülnek. Ezen különös érzés-tulajdonság miatt némellyeknél mind egészséges, mind beteges állapotjokban szokatlan tünetények tapasztaltatnak; így a' hideglelés' legtsekélyebb grádusában félre beszéllnek. — Némellyeknél az ér-verés még a' legegészségesebb állapotban is kihagyó, mellyet tudván az Orvos, azt ne tartsa beteges tüneténynek. Másoknál az orvosságok is ellenkezőképpen, vagy éppen nem mivelnek, p. o. az Ipecacuanahatól nem okádnak, vagy erősebb hasajtó szerekre sem történnek székletételek, vagy a' Kámfort bé nem vehetik 's a' t. A' különös érzés-tulajdonságnak esmérete tehát nem tsak a' nyavalyának meghatározásában segíti az Orvost, hanem az orvosságoknak alkalmaztatásában is vezérli.

Nem lészen felesleg való, a' hol lehetséges, a' beteg' külömbféle házi Környülállásait is megtudni, mellyek a' jelenlévő navalyával valami öszveköttesben lehetnek. Külömbféle lelki indulatok, némelly allattomos bú, és nyomorúság az Orvosnak nem tsak a' nyavalyára való hajlandóságot, hanem az in-

díto okot is felfedezhetik. De ezeket nem mindég lehet a' betegtol vett feleletekbol megtudni; azért gyakran kéntelenitetünk azokat más módon kinyomozni.

b)

AZ INDÍTÓ OKOKNAK KIVIZSGÁLTATÁSÁRÓL.

(DE EXAMINE CAUSARUM EXCITANTIUM).

20. §.

Az indító okoknak felfedezése igen nevezetes; mert ha azokat tökéletesen el lehet háritani, maga a' nyavalya is elháritatik, és meggyógyítatik. Felosztjuk pedig azokat aa) olyanokra, mellyeket a' beteg önként bevall; bb) a' mellyeket esmér ugyan a' beteg, de azokat az Orvos csak a' hozzá intézett kérdések által tudhatja meg; és cc) azon indító okokra, mellyek a' beteg előtt esméretlenek lévén, csak az Orvos által fedeztetetnek fel.

21. §.

aa.) Sokszor a' beteg maga megmondja a' nyavalya' okát, de nem ritkán eltér annak előadásában, 's az okoknak elbeszélésében, noha akkor is türodelemmel kell hallgatni a' beteget, ne hogy feltett rendjében megzavartassék, 's olyanokat elfelejtsen, mellyeket tudni méltó és szükséges. Ha a' beteg hamisan adja elő

nyavalyájának indító okát, akár szántsándékkal, akár tudatlanságból; akkor az Orvos az előterjesztetett nyavalya okát okosan, és élesen fontolja és vizsgálja meg. Így p. o. a' bujadög nyavalyára nézre nem ritkán szégyenlik a' betegek megvallani, hogy az előtt tisztátalan közösülés által a' szemérem részeken v e n e r e a fekély vólt jelen.

22. §.

bb.) Az indító okok, mellyeket kérdésekkel lehet megtudni, többnyire azon befolyásokból származnak, mellyek noha az emberi testnek fentartására vagynak rendelve, még is ha azokkal visszaélés történik, ártalmasak is lehetnek. Ezen befolyásokat a' régiek, alkalmatlanúl ugyan, a' hat nem természetes dolgoknak (Sex res non naturales) nevezték; most azokat ártalmas befolyásoknak (Influxus nocivi) nevezzük. Ezek e' következők:

1) A' Levegő, és az ebben találkozó különbözőféle részetskék, matériák; mire nézve meg kell vizsgálni, nem mivelte a' betegre igen meleg vagy hideg, nedves vagy száraz, nehéz vagy könnyű levegő, vagy ezen levegő minémiségének hirtelen való változása, erős szelek, ártalmas gőzökkel és ragadó matériákkal megfertőztetett levegő's a' t. Az ilyen változásoktól függő minémü-

sége a' levegőnek okozza a' hóny, a' járvány, a' ragadó's azon nyavalyákat, mellyek az esztendő' külömbféle részeitől származnak.

2) Az eledelek és italok, mellyek mind mennyi — mind minéműségekre nézve ártalmasak lehetnek. Ide tartoznak az orvosok is, mellyekkel a' beteg talán még egészséges állapotjában a' nyavalyának megelőzésére, vagy már a' kiütött nyavalya' lefolyásában élt, és a' mérgek.

3) A' testnek erősebb mozgása, vagy tovább tartó nyugodalma, az ébrenlétel, vagy az álom.

4) A' léleknek nyugodalma, és a' lelki indulatok.

5) A' kiüresítendő matériáknak beteges viszzatartása vagy felette való kiüresítése. Ezekhez a' vér, az emésztet, a' vizellet, az izzadtság tartoznak, valamint az okádás által kiüresített nedvességek is, nem külömben a' nyál, a' nemző mag, a' tej, a' viszzanyomattatott bőr-kiütések, nem annak idejében begyógyúlt fekélyek's a' t.

6) Külsőképpen, mivelő ártalmak, úgy mint a' mechanicus megsértések, a' külső meleg, a' ruházat, a' ferdő's a' t.

Miképpen, és miféle nyavalyákat okozhatnak ezen ártalmak, a' közönséges orvosi Pathológiából tudjuk.

23. §.

cc.) Ha a' beteg semmit sem mondhat, a' mi a' nyavalya' okát felfedezhetné; akkor más kútfőkből kell azt felkeresni, mellyeket csak az Orvos esmérhet és ítélhet meg. Sokat segíten ezen tételre, az uralkodó nyavalyáknak, mellyek sokszor kevesebbé esméretes okokból származnak, a' kérdésben lévő nyavalyával ennek történeteire, lefolyására, kimenetelére 's a' t. nézve való öszve hasonlítása. Azért szemügyben kell tartanunk a' hónyi, a' járvány, a' ragadó nyavalyákat, az esztendő' részének a' nyavalyákra nézve való characterét 's a' t.

B)

A' NYAVALYA' LEFOLYÁSÁNAK, ÉS AZZAL JÁRÓ TÖRTÉNETEKNEK KIVIZSGÁLTATÁSA.

(DE EXAMINE SYMPTOMATUM MORBI).

24. §.

Ha a' nyavalyák' okai a' feljúl (10—23. §.) előadott mód szerint kivizsgálatnak: az Orvos a' nyavalyának természetére nézve nevezetes felvilágosítást nyert ugyan; de minthogy a' nyavalyának felfedeztetett okai leginkább annak lefolyása, az előre járt és jelenlévő történetei által bizonyítatnak be és erősítetnek meg; az esméretlen okok pedig, okoskodhván azokra fogantatjaikból, sokszor felfedez-

tetnek : szükséges a' nyavalya' lefolyását a' vele járó történetekkel is kivizsgálni, az az : a' nyavalyának mind előbbeni, (Status anamnesticus) mind jelenlévő (Status praesens) állapotját pontosan szemügyre venni.

A' nyavalya' előbbeni állapotjának, vagy is azon tüneteknek, melyekkel a' jelenlévő nyavalya az Orvosnak megjelenéséig magát nyilvánozta, megismerésére szükséges tudakozódni: 1) Melly napon, vagy ha ezt pontosan meg nem határozhatni, mennyi idő előtt mutatták magokat a' nyavalyának első nyomdokai; 2) Mellyek voltak a' nyavalyának első történetei; 3) Miféle változások történtek a' beteges symptomákkal, és minő jelenetek járultak a' nyavalya' lefolyása alatt hozzájuk a' jelenlévő idő-pontig; 4) Használtattak-e' már valami orvosi szerek vagy nem? mellyek, és mitsoda következéssel?

25. §.

Minekutánna a' nyavalyának előbbeni állapotját megtudtuk; megvizsgáljuk és öszveszedjük a' beteg' testében jelenlévő történeteket. Hogy pedig a' sok beteges történetek' örzveszedésében semmit el ne felejtünk, szükséges magunkat bizonyos rendhez tartani. Némmellyek, minthogy a' megsértett munkáknak kinyomozására kérdéseket kell tenni, a' beteges történeteket *physiologicus* rendel kivizs-

gálják, keresztül menvén az állati, életi, természeti és nemző munkákon. De ezen kivizsgálási rend sok nehézségekkel lévén öszvekötvé, főképpen egy kezdő Orvosra nézve, nekünk jobban tetszik a' híres Stoll szerint az Anatomicus rend, melly szerint öszveszedjük a' beteges symptomákat a' test részeinek helyheztetéséhez képest, a' főnél kezdvén, és le menvén a' többi részekre; illy móddal nem felejtünk el olly könnyen valamit, 's nem is tétetnek a' beteghez haszontalan kérdések.

Ezen Anatomicus rend szerint megvizsgálatnak: 1) A' fő (Caput); 2) A' mely (Thorax); 3) A' has (Abdomen); 4) A' végső tagok (Extremitates); 5) A' külső bőr (Cutis); 6) A' kiüresítések (Excreta); 7) Az ér-verés (Pulsus).

1) A' F Ö.

26. §.

A' főre nézve különböztetjük, a) az Ábrázatban; b) a' Homlokön és a' főnek hájas részén; c) a' főnek Belsejében; d) az érzés' Organumaiban; és e) a' Nyakon előforduló beteges történeteket.

27. §.

a) AZ ÁBRÁZAT. Az ábrázatban nevezetes a' Vonásoknak aránya, a' tekintet, a' mi

nem ok nélkül a' lélek' tükörének nevezetik. Itt meg kell vizsgálni hasonló-e a' beteg' tekintete az egészséges emberéhez, vagy attól nagyon eltávozik-e; nyugodalmas, megindulatlan, vad-e a' tekintete; nem mutatja-e magát azon búslakodás, fájdalom 's a' t.—A' színére nézve lehet az ábrázat veres, piros, kékes, sápadt, vagy bőr-kiütések által megrutított;—A' körületére nézve lehet kövér, felpuffadt, dagadt, sovány. Szinte hegyes orral, mély szemekkel, béesett halántékokkal, hideg fülekkel, a' homlokot befedő bőrnek keménységével és feszségével, a' bőrnek sápadt, feketés, kékes vagy ólmos színével magát külömböztető ábrázat Hippocrates' ábrázatjának (Facies Hippocratica) nevezetik,

28. §.

b) *A' HOMLOK, ÉS A' FÖNEK HAJAS RÉSZE.* Itt jelen lehetnek sebek, zuzások, daganatok, fájdalom. Némellykor koszos a' fő. Végtére a' hajaknak szárazsága, sűrűsége, ritkasága, megköztosodása, vagy kihullása is tekintetet érdemelnek.

29. §.

c) *A' FÖNEK BELSEJE.* Midőn a' nyavalya' kivizsgálásánál a' főnek belsejéről szönlünk, értjük a' léleknek beteges állapotját, a' fájdalmakat, a' rendetlen álmat, és közérzést.

A' Léleknek állapotjára nézve meg tudjuk mindenek előtt, jelen van-e az észnek tökéletes épsége, vagy nem? melly utolsó esetben egyedül a' beteg bévallásából merített nyavalya' kivizsgálata haszontalan, és tsalárd lehetne. — A' hidegleléses nyavalyákkal sokszor félrebeszélés is jár, melly esetben arra kell figyelmezn: állandó, engedő, félbehagyó-e, tsekély-e, vagy dühösködéssel vagy on-e az öszvekötvé 's a' t. Némellyek egészséges létekben tompa eszűek lévén, a' hidegleléses félrebeszélés alatt szinte éles észre mutatnak; valamint az ellenkező eset is megtörténik. Mind ezeket szükséges pontosan megtudni, nehogy a' nyavalya' megítélésében hibát ejtsünk.

A' Fájdalomra nézve, a' testnek akár-miféle részében forduljon az elő, meg kell határozni: a' tájékozt, mellyet elfoglal; a' tartóságát; a' minéműségét, mellyre nézve lehet szúró, kopogó, feszítő, fúró, szaggató, tompa, vagy valami nehézségnek, nyomásnak, és szorongattatásnak érzésével öszvekaptsolt; a' helyét, egy ponton marad-e állandóan (Dolor fixus), vagy kóborol-e egy helyről a' másikra (Dolor vagus); a' grádusát, tsekély-e a' fájdalom, vagy fontos; a' tapintásra való arányát, nagyobbodik-e a' külső megilletés által, vagy nem. — Sokszor a' főnek szenvedése nem annyira tulajdon fájdalomban helyeztetik, mint inkább valami nehézségnek,

nyomásnak érzésében, elkábulásban, szédelésben, 's a' t.

Az Álomról is, melly alatt szinte nyugszik az ember' lelke, szükséges kérdéseket tenni; mert az álom vagy hibázik (Agrypnia), vagy igen tsekély, vagy álmadozások által megzavartatik, vagy nem enyhítő; vagy ellenben felettebb való az álom, nagy forrósággal, nyughatatlankodással, félrebeszéléssel vagy on öszveköttve 's a' t.

A' Köz-érzésnek a' rendjétől való eltávozása kimutatja magát valami beteges állapotnak az egész testben való érzése, a' munkára való kedvetlenség, elkedvetlenedés, ellankadás, és bádjadtság által.

30. §.

d) *AZ ÉRZÉS ORGANUMAI.* Az érzés' organumaiban előforduló történetek nem kevéssé segítik elő a' nyavalya' felfedezését. Azért különösen:

A' Szemekre nézve meg kell vizsgálni a' szemhéjjakat, a' szemöldököket, a' szem körül lévő részeket, a' szemgolyót, és annak részeit, ú. m. a' foglaló hárttyát, a' sarú-hárttyát, a' szemfényrök, a' tekintetnek, a' látásnak állapotját, a' szemnek a' világosság eránt való érzékenységét 's a' t.

A' szemnek kivizsgálata után az Órnak és a' szaglásnak kivizsgálására

megyünk által. Sokszor a' beteg' órra vereses, meleg, mint p. o. a' tüdő-rothadásban szenvedőknél, vagy dagadt, öszveesett, fekélyes, viskető, vagy az órr-lyukakból vér, takony vagy savós nedvesség folyik; sokszor ezek szárazak, vagy szinte korommal vagynak béhintve (Nares fuliginosae). Némellykor az órr' szárnyai erősen mozognak, mint a' nehéz lélegzet-vételnél. A' száglás sokszor tökéletesen el vagyon törülve, vagy pedig másképpen hibás. A' prüszszentés is nevezetes történet lehet.

A' Füle k szárazak, vagy nedvesek, midőn azokból vér vagy genyetség folyik ki; továbbá veresek, halaványok, hidegek, dagadtak, gyúladtak, fekélyesek, vagy idegen testekkel bé vagynak dugva. Maga a' hallás vagy igen éles, vagy nehéz (Baryecioia), vagy hijjános (Cophosis), vagy másféleképpen rendetlen, zúgó, tsengő 's a' t.

A' Száj körül sokféle részek vizsgálatnak meg, és különbféle történetek vétetnek észre, ú. m. a' száj-ajakak, mellyek sokszor igen nedvesek, motskosak, nyálasak, habosak, szárazak, feltserepedzettek, reszketők, dagadtak, sápadtak. — Az inyek lehetnek dagadtak, fekélyesek, sápadtak, lágyok, vérzők 's a' t. — A' fogak némellykor motskosak, fenésesek, ingók, fájdalmasak, tsikorgók 's a' t. — A' torok bemenetelében veresség, szárazság, fekélyek, taplózatok tapasztalhatók 's a' t.

— A' nyelvre nézve tekintünk a' színére, nedvesedésére, tisztaságára, motskosságára, körületére; továbbá a' beszéllésre, melly sokszor külömbféleképpen megakadályoztatik.

— A' nyelés nem ritkán nehéz, fájdalmas, hangos 's a' t. — A' lehellet savanyú, rothadt, bűdös, avas, vagy másképpen külömbféle okokból kellemetlen lehet, ú. m. a' koplálástól, a' nyál-folyástól, a' rosz emésztéstől, a' tüdő-rothadástól, a' havi tisztulástól 's a' t.

— A' beteg' ízlése hijjános, tsekély, vagy keserű, rothadt, savanyú, édes, értzes, enyves, vagy másféleképpen rendetlen lehet. — Az étel-kívánás vagy felette való, vagy külömbféle grádusban tsekély, és undorodással, a' hányásra való ingerléssel, valóságos hányással vagyon öszvekötvé. A' szomjúság némellykor felettébb való, előlthatatlan, vagy hijjános, vagy a' hideg és savanyús italokra való epekedéssel vagyon öszvekötvé; sokszor az italtól úgy undorodik a' beteg, hogy rángatódzások is jelennek meg, ú. m. a' veszett-ségnél. A' beteg' szava gyenge, hijjános, erős, rekedt, és hangzó lehet.

31. §.

e) A' NYAK. A' nyaknak külső részén észrevétethetnek gyúladások, daganatok, miri-gyes daganatok, fekélyek, az élet-ereknek vere-se, külömbféle helybéli szenvedések a' lehellő-

gége-főben, az ikrás húsokban, az inas húsokban. A' nyak' belső állapotját megtudni a' nyelés és szóllás alatt, a' mint (30. §.) már mondatott.

2) A' M E L Y.

32. §.

Midőn a' melyre nézve a' jelenlévő nyavalyának történeteit, és jeleit megvizsgáljuk; leginkább figyelmezzünk a' beteg' lélegzetvételére (Respiratio), ennek hibájira a' köhögés (Tussis), és tsuklás (Singultus), alatt; a' melykosárnak belső és külső minémúségére (Pectoris conditio in, et externa), végtére teste' fekvése' módjára (Decumbendi ratio).

33. §.

a) *A' LÉLEGZET-VÉTEL.* A' lélegzet-vételnek minémúsége gyakran sokat segít a' nyavalya' megismerésére, mellynek kivizsgálásánál mindenek előtt figyelmezzünk a' több ízben történt bé, és ki lehellésre, a' nélkül, hogy a' beteget a' mély lélegzet-vételre megszólítsuk, 's így észrevéttetik a' jelenlévő nyavalyának tulajdon lélegzet-vétele; azután pedig megszólítván a' beteget, hogy egynehányszor mély lélegzetet vegyen, ismét figyelmezzünk azon történetekre, mellyek talán az igen mély léleg-

zet-vétel alatt megjelennek, ú. m. a' fájdalomra, a' köhögésre 's a' t.

Esmérvén a' közönséges Pathológiából a' lélegzet-vételnek az egyenlőségre, szaporaságára, nagyságára, mélységére, és a' kilehelt levegőnek minéműségére nézve való külömböztetéseit; különösen azon lélegzet-vételnek külömbégeire teszszük figyelmetesekké a' kezdő Orvosokat a' nyavalya' kivizsgálásánál, melly egyedül a' kitágított mely-kosárral, a' has' inas húsai nélkül történik (Respiratio thoracica), valamint arra is, mellynél a' mely-kosár nem mozdíthatván 's használtathatván, tsak a' has' inas húsai által vitetik végbe a' lélegzet-vétel (Respiratio abdominalis), a' mi igen nevezetes.

34. §.

b) A KÖHÖGÉS. A' lélegzet-vételnek kivizsgálásánál meg kell tudni, nintsen-e köhögés jelen; a' mit észre veszünk, midőn beszél a' beteg, vagy midőn mélyebben vesz lélegzetet (33. §.). Mellyre nézve meg kell tudni: száraz-e vagy nedves, fájdalmas-e vagy nem; a' köhögésre való ösztönt a' lehellő gége-főben (Tussis laryngea), a' lehellő gégében (Tussis trachealis), vagy a' gyomorban, és a' has' üregének más organumaiban (Tussis stomachica et abdominalis) tapasztalja-e a' beteg? Alkalmatos lé-

szen itt egyszersmind a' köhögéssel kiüresített nedvességnek, a' pöknék t. i. tulajdonságát megvizsgálni, a' mellyről alább (45. §.) léssen szó.

35. §.

c) *A' TSUKLÁS.* A' tsuklásról is, melly a' nyelő-gégének görtsös állapotjától származván sanyargatja, és gyengíti a' beteget, szükséges tudakozódni. Némellykor könnyen megismerhetni azt, ha az Orvos' jelenlétében történik.

36. §.

d) *A' MELY-KOSÁRNAK BELSŐ, ÉS KÜLSŐ VOLTA.* Nem kell elmulasztani a' beteget némelly érzésekről, mellyek a' melykosár' belsejében tapasztaltatnak, megkérdezni, főképpen ha belső hibákat gyanítunk. Az ilyen beteges érzésekhez tartozandó valami nehézségnek, nyomó testnek, és égetésnek érzése, a' szívdobogás, szorongatás, folydoglás; sőt némellykor, hogy a' melykosár' belső állapotjáról meggyőződünk, a' melynek mérsékletes megütése is szükséges léssen Auenbrugger szerint. A' szív', a' szív-zatskó', és a' nagyobb vér-edények' hibájiban a' szív-verést különösen megvizsgálni szükséges léssen.

A' melykosárnak külső részén figyelmezzünk a' fájdalokra, mellyek talán a' külső

tapintás által nagyobbodnak, a' daganatokra, zúzásokra, gyúladásokra, és más egyéb helybéli szenvedésekre. — A' terheseknél, és gyermek-ágyasoknál még a' tsetseket is meg kell tekinteni, minthogy azok lehetnek gyúladtak, vagy kemények, fekélyesek, téjjel teljesek, vagy hervadtak, a' tsets-bimbók pedig a'szoptatásra alkalmasak, vagy alkalmatlanok, sebesek 's a' t.

37. §.

e) *A' TESTE FEKVÉSE MÓDJA.* Meg kell tudni, mellyik oldalán, vagy testének mellyik részén fekket könnyebben, vagy nehezebben a' beteg. Némelylek a' testnek akár-melylek részére fekketnek ugyan, de még sem maradnak egy helyheztetésben, hanem folyvást hánycalódnak, más és más helyheztetésben keresnek nyugodalmat (Jactitatio); mások a' nyavalyának tsak nem egész lefolyása alatt szüntelen egy oldalon, vagy egy helyheztetésben maradnak; minthogy gyengeség, fájdalom, vagy más akadályok miatt testek' helyheztetését épen nem, vagy igen nehezen változtathatják. A' derékra való fekvés a' nagy gyengeségnél vétetik észre, midőn a' törzsök önnön nehézsége által a' lábszárak felé esik, a' mi öszve van kötve hajolt térdekkal, 's egymástól el-álló tombokkal. Mások végtére tsak ülve és vánkosokkal fel-

támogatva fékhetnek, mint p. o. a' mely-vizkórságban szenvedők.

3) A' H A S.

38. §.

A' melynek kivizsgálata után az anatomicus rend szerint a' h a s következik, melyre nézve sok, és igen nevezetes beteges történetek vétethetnek észre. Hogy pedig azokat annál pontosabban kinyomozhassuk, a' beteg általjában felemelt melyel, felállogatott térdekkel vegye helyheztetését, hogy így az inas-húsok szinte ellágyulván, a' has mind a' két tenyérrel és nem az újjak' hegyeivel vizsgálathassék; ne tapogattassék pedig a' has erőszakkal, mint-hogy ez által a' talán jelenlévő fájdalmak nagyobbíthatnak. Ezen vizsgálás alatt figyelmezzon az Orvos egyszer'smind a' beteg' ábrázatjára, melynek hirtelen megváltozott vonásaiból a' fájdalom' jeleit fogja észre venni; továbbá az ilyen vizsgálás által a' hasban lévő dagamatokat, vizeket, 's a' t. fellehet fedezni.

39. §.

A' has' megvizsgálataánál különösen megvizsgáljuk a' hasnak felső részét, a' szív-gödröt, valljon nem érez-e ott a' beteg nehézséget, fájdalmat, elszenvedi-e a' tapintást, nem tapasztaltatik-e ott keménység; to-

vábbá a' két oldal-lágyat (Hypochondria), valljon kemény, lágy, fájdalmas, fájdalomtalan, feszes, vagy tömött-e, hogy így a' májnak és lépnek állapotját megtudhassuk.

A' köldök-tájéknak vizsgáltatásából megismerhetjük a' terhességet, a' kövérséget, azután megtudhatjuk a' has' kemény, fájdalmas, felpuffadt, szelekkal teljes-e, és nintsenek-e vizek a' hasban. A' vékonyakban sokszor fájdalmat, feszességet, borzadozást, hangya-mászkálást érez a' beteg.

A' hasnak alsó részén (In hypogastrio) megvizsgáltassék a' vizelő hólyag' és a' nádra' állapota, sőt némelykor a' külső szemérem-részek is, az ott lévő helybéli nyavalya miatt megtekintessenek, és a' környülállások szerint a' körüllevőkkel a' betegnek talán előre járt bujálkodó, és kitsapongó élet-módjáról okosan értekezzünk. A' fejez személyeknél a' havi tisztulásról is tudakozódunk; mindazonáltal a' felserdült leányokra nézve annak állapotját a' körüllevőktől kell megtudni, nehogy szemérmességeket megsértsük.

Végére a' kereszt-tson-t-tájékat is meg kell vizsgálni, főképen ha a' betegek már hosszabb ideig beteg-ágyban sínlődnek; mint-hogy akkor ott könnyen fekélyek, felfekvések származnak. Némelykor az aranyérről, a' vég-

bélnék égetéséről, vizsketéséről, és kieséséről is kell tenni kérdéseket,

4) A' V É G S Ő T A G O K.

40. §.

A' végső tagokon is lehetnek beteges történetek, mellyek a' nyavalya' felfedezésére szolgálnak. Megvizsgáljuk az inas-húsoknak állapotját, erejét és mozdíthatóságát, melly háromféleképen lehet hibás; vagy a) el vagy on magasztalva, és akkor rángatódzások, reszketés, in-rángatódzások, pehely-tépegetés, szunyog-fogás 's a' t. vagynak jelen; vagy b) le vagy on alacsonyítva, és magát nyilvánozza fáradtság, lankadtság, lomhaság által; vagy c) el vagy on törülve, és magát mutatja halál-görts, vagy szél-ütés által. Végtére a' végső tagokon a' talán jelenlévő bőr-kiütésekre is tekintünk, és más külső szenvedésekre, sőt némellykor a' körmökre is.

5) A' B Ő R.

41. §.

Midőn a' külső bőrt vizsgáljuk meg, észre kell venni az állati melegséget, a' bőrnek színét, és más egyéb külső tulajdonságait.

A' nagyobb vagy tsekélyebb állati melegség nevezetes történet a' nyavalyákban; ha az

tsekélyebb, mint az egészséges állapotban, azt mondjuk, hogy hideg a' bőr, ellenkező esetben pedig meleg a' bőr. Mind a' felmagasztalt állati melegségre, mind a' hidegre nézve meg kell határozni azoknak tartósságát, változóságát, állandóságát, alább vagy félbehagyását, grádusát, mellyre nézve különböztetik a' borzadozás a' valóságos fázástól, a' tsekély meleg a' forróságtól és a' nagy forróságtól. Valamint a' melegség, úgy a' hideg is az egész testre, vagy csak annak egy részére lehet elterjedve; azért vagy közönséges, vagy helybéli a' külső bőrnek melegsége vagy hidegsége. Meg kell tudni továbbá, belsőképen, vagy külsőképen éreztetik-e; a' vizsgáló Orvos' újjaira kellemetesen, vagy kellemetlenül munkálkodik e. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy nem esmerjük az egészséges állati melegségnek azon határozott grádusát, mellyből az eltéréülésére bizonytal lehetne okoskodni.

A' bőrnek beteges színe lehet halavány, sárgás, vereses, kékes, foltos 's a' t.; melly színek vagy állandóan, vagy csak határozott időben vagynak jelen.

A' bőr, ki gőzölgésére nézve lehet a' ki-gőzölgésre hajlandó, lágy, nedves, vagy száraz és kemény. Az izzáadásnak jelenléténel szemügyre kell venni annak mennyiségét, minéműségét, szagát, kiterjedését, és a' reá következő jobbulást, vagy talán rosszabulást. Végtére meg

kell tudni, nem viszket-e a' bőr, nem tapasztal-e a' beteg abban égetést, nintsenek-e jelen kiütések, férgek 's a' t.

6) A' KIÜRESÍTÉSEK.

42. §.

A' kiüresítetett nedvekhez, mellyekről a' nyavalya' meg esmerése végett szükséges kérdezősködni, sőt mellyeket sokszor meg is kell tekinteni és vizsgálni, tartozandó: a) A' pök (Sputum), b) a' ganéj (Stercus), c) a' vizellet (Urina), d) a' hányás által kiüresítetett matéria (Materies vomitu excreta), és e) az akármelly úton kiüresítetett vér (Sangvis evacuatus).

43. §.

a) A' PÖKÉS. A' Pökés által kiüresítetett nedvesség, mennyiségére, sűrűségére, színére, ízére és szagára nézve különbféle lehet; valamint a' helyére, mellyből származik, és a' könnyebbülésre nézve is, melly az által következik vagy nem következik. Szükséges tehát megtudni, vagyone jelen kipökés, millyen mennyiségben, könnyen, köhögéssel, vagy erőltetéssel történik-e? A' pökéssel kiüresített matéria híg, sűrű, vizes, enyves, habos, nyálos, taknyos, genyetséges-forma, genyetséges, véres-e? színére nézve fehér, sárgás, zöldes, vere-

ses, barna, feketés, kékes, vagy külömbféle, és szinte tarka-e? nyers-e vagy kritikus? izetlen-e, vagy sós, édeses, keserűs, avasos, értzes ízű? van-e nyilván való szaga, vagy nints? a' pökés a' vegyületeivel, ú. m. a' vérrel, genyetséggel 's a' t. a' száj vagy torok' üregből, a' hátulsó órr-lyukakból, a' lehellő gége-főből, lehellő gégeből, a' tüdőkből történik-e? a' pökés jelbéli-e, vagy kritikus. 's a' t.

44. §.

b) A' GANÉJ. Nem elegendő tsak azt megtudni, vólt-e a' betegnek szék-kiüresítése, és hányszor; hanem annak minéműségét is szükséges megismerni, sőt nem ritkán meg is kell azt tekinteni és vizsgálni. Mellyre nézve szükséges kikérdezni a' szék-kiüresítés' mivoltát az előbbeni egészséges állapotban; a' mostani nyavalyára nézve pedig meg tudni, vagyon-e a' betegnek mindennap' szék-kiüresítése, ha van, hányszor és millyen mennyiséggel? minéműségére nézve kemény-e az vagy hig, vizes, kása-forma, taknyos, véres, genyetséges-forma, vagy szinte genyetséges? színre nézve pedig sárga-e vagy barna, zöldes, feketés, véres, epés? továbbá szagára nézve savanyú, lúg, vagy más nyilván való szagú-e? a' meg nem emésztetett eledeleknek maradványival, gelesztákkal, hártvás részetskéekkel vagyon-e elegyítve? a' betegségnek kön-

nyebbülésével, vagy rosszabbulásával vagy-on-e öszvekötvé ?

45. §.

c) *A VIZELLET.* Nem lehet ugyan a nyavalyának fő jeleit a' vizelletben keresni, mivel ez a' testnek mind ép, mind beteges állapotjában nem tsak mennyiségére, hanem minéműségére nézve is igen sok történetbéli okokból megváltozik ú. m. az italok, a' testnek mozgása, és nyugodalma, a' meghűtés, és a' nagy melegség, továbbá más kiüresítéseknek kissebbedése vagy nagyobbodása, némelly festő szerekkel való élés, és más több e' féle környűllások által. Mind ezeket el nem kell felejtteni, midőn a' vizelletből a' nyavalyának természetére okoskodni akarunk.

46. §.

Vizsgálván a' vizelletnek mennyi-és minéműségét, valamint is a' vizellet' kiüresítésére való tehetséget, mindegyik napon tudakozódni kell: vizell-e a' beteg vagy nem? gyakran-e vagy tsak ritkán? nagy, vagy tsekély mennyiségben-e (mire nézve a' használt italoknak mennyiségére, és a' többi kiüresítésekre, ú. m. a' bőr kigőzölgésre, a' szék-kiüresítésre 's a' t. szükséges tekinteni)? könnyen-e vagy nehezen? fájdalommal-e, és erőltetéssel? akarattal-e vagy akaratja ellen 's tudta nélkül? továbbá

meg kell tekinteni, valljon színetlen-e, és szinte vizes-e, vagy színes, sáfrány-színű, véres, láng-színű, barna, feketés? azután, tiszta-e vagy zavaros, 's valljon mindjárt a' kiüresítés után vagy későbbben zavarodik-e fel? megjelenik-e abban felhőske (Eneurema) 's nevezetessen vagy a' felső színén, vagy a' közepében, vagy az edény' fenekén? téssen-e le salakot, 's nagy vagy tsekély mértékben-e? mitsodás ezen salak, taknyos-e vagy genyetséges, korpa-forma-e vagy a' téglaporhoz hasonló? találkoznak-e az edény' fenekén vér, vagy más egyéb testetskék? végtére vagy-on-e különös szaga a' vizelletnek?

Legalkalmasabb azon vizelletet orvosi vizsgálat alá venni, melly reggeli időben 's a' vizsgálat előtt legalább két órával üresítetett ki. Főképen tsalfa a' tsetsemőknek, és a' terhesekek vizellete a' nyavalák megítélésében, melly tsak nem mindég zavaros.

47. §.

d) *A HÁNYÁS ÁLTAL KIÜRESÍTETETT MATÉRIA.* Midőn vagy önként, vagy mesterség által hányás történik a' betegben; meg kell a' kiüresítetett matériát vizsgálni, és ugyan a' színére nézve: sárga-e vagy zöld, barna, fekete, fejér vagy más színű? továbbá szagára nézve: éles szagú-e vagy savanyú, lúg-sós, rothadt? sűrűségére nézve: híg-e vagy kásás, enyves? végtére vegyületére

nézve : takonnyal , epével meg nem emésztetett vérrel , eledelekkel , orvosságokkal , mérgekkel , vagy gelesztákkal vagy-on-e keverve .

48. §.

e) *AKÁRMELLY ÚTON KIÜRESÍTETETT VÉR.* A' vér a' testből vagy önként , ú. m. az órrból , a' szájból , a' nádra-hüvelyből , az alfelből , a' sebekből , vagy mesterséges érvágás , piótzás , és köpölözés által üresítetik ki ,

Nevezetes a' nyavalya' természetének felfedezésére a' kiüresítetett vérnek mennyiségét , és minéműségét tekintetbe venni . Az első tekintetből főképen különböző a' vérnek folyvást való kiüresítése a' vér-tsepegéstől ; a' másik tekintetből pedig lehet a' vér színére , nézve világos , vagy setét veres , vagy feketés ; sűrűségére nézve híg vagy sűrű , hamar vagy lassan megaludó , vagy eloszlott . Ide tartozandó a' Vér' részeinek megvizsgálatása : a' vérpogátsa tömött-e t. i. vagy lapos ? és gyúlasztó hártával bé vagy-on-e fedve ? melly hártya feje-e vagy sárga színű , vastag-e vagy vékony , hamar vagy későn formáltatik-e a' vér' kiüresítés után ? — a' vérnek savós része kis , vagy nagymennyiségben vagy-on-e jelen , sárga-e , vagy pedig vizes , vagy enyves .

49. §.

Soha el nem kell mulasztani az aszszonyi nemnél a' havi tisztulásról is kérdéseket

tenni, valljon a' határozott időnél korábban, vagy később, fájdalommal-e vagy a' nélkül, tsekély vagy nagyobb mértékben jelenik-e meg, vagy talán éppen jelen vagyon-e? Az ezen úton kiüresítetett vér majd fehéres, taknyos, majd vereses, világos veres, majd pedig fekete és megaludt; sokszor a' havi tisztulás helyett fehéj, sárgás, zöldes, vagy nagyobb vagy kisebb grádusban bűdös nedvességnek kifolyása vagyon jelen, melly mennyiségére nézve is különböző.

Így vagyon a' dolog a' gyermek-ágyfolyással is, a' melly vagy hibázik, vagy tsekélyebb vagy nagyobb gradusban vagyon jelen 's a' t.

7) A Z É R V E R É S.

59. §.

Az ér-verés. Az ér-verés felette nevezetes történet a' nyavalyáknak, főképen a' hidegleléseknek megismerésére; azért is annak megvizsgálása el ne mulasztassék.

Általában az ér-verés mind az ép, mind a' beteg testben számtalan változásokat szenved az élet-kor, a' nem, a' testi-mérséklet, az álom, a' testnek és léleknek mozgásai, a' köhögés, az éghajlat, az esztendő, sőt a' nap' változásai, a' melegség, és a' hideg által. Tsalfa az ér-verés a' gyermekeknél, és vén embereknél,

's a' tüdő nyavalyában szenvedőknél, a' kikhénél a' vér-forgás igen rendetlen; tsalsa az igen izgatható betegéknél, a' kikhénél a' legtsekélyebb okok által megváltozik az érverés; sőt az egészségeseknél is különös érzés-tulajdonság miatt szokott rendjétől eltávozik, és az Orvost sokszor ok nélkül megijeszti. Azért szükséges az ér-verést többször állandóan, a' betegnek mind a' két kezén, és a' körülállások szerint a' szív-verést is megvizsgálni; soha sem szabad pedig tsak egynéhány érverésből ítéletet hozni.

51. §.

Vizsgálván az ér-verést meghatározzuk annak számosságát vagy ritkaságát,*) sebeségét vagy lassúságát, erősségét vagy gyengeségét, keménységét vagy lágságát, nagyságát vagy kitsinységét, teljességét szabadságát vagy elnyomattatottságát, egyerányosságát vagy egyerányatlanságát, — melly utolsó tekintetből különös figyelmet érdemel a' kihagyó pulsus.

*) Jegyzés. A' számosságára nézve különösen változó a' pulsus a' különbféle nemnél, a' különbféle élet-korban 's a' t. Mert annál szaporább és számosabb is az érverés mennél inkább közelít az ember eredetéhez; azért az újonnan születeknél egy minutum alatt 140, az egy esztendősöknél 124, a' két esztendősöknél 110, a' három esztendősöknél 95, a' hét, tíz, tizenhat esztendősöknél 90—85, a' meglelt embereknel 80 a'

véneknél 60 érverés tapasztaltatik. — Az Aszszonyoknál általjában számosabb az ér-verés, mint a' férjfiaknál; nem olly számos a' téli, mint a' nyári időben; szaporább és számosabb a' meleg mint a' hideg éghajlatban; estve mint nappal; az ébren lévő, mint az álomba merült emberben 's a' t.

II.

A' NYAVALYÁNAK MEGESMERÉSÉRŐL, ÉS MEGNEVEZÉSÉRŐL.

(DE DIAGNOSI, ET DENOMINATIONE MORBI.)

52. §.

Elvégezvén az Orvos a' nyavalya' kivizsgálását a' feljűl előszámlált pontok szerint, arra törekedik, hogy a' beteges történeteknek a' kinyomozott okokkal való öszveköttetését által lássa, és abból az emberi testben előforduló munkálkodásokra okoskodhasson; azon igyekszik t. i. hogy mind azt pontosan elválaszsa, a' miben a' jelenlévő nyavalya a' többiekkel megegyezik, valamint azt is a' mi annak tulajdona, a' mi által az magát a' többi nyavalyáktól szükségesképen különbözteti, öszve hasonlítja azt az uralkodó nyavalyáknak characterével, és mind ezek által a' nyavalyának belsejébe hat. Azon tselekedet, melly által a' neveztetett módon a' jelenlévő nyavalya megismertetik és meghatároztatik, a' nyavalya' megismerésének, és meghatározásának neveztetik (Diagnosis morbi).

53. §.

Világos, hogy mennél tökéletesebben felfedeztetnek a' nyavalyára való hajlandóság, az indító okok, a' nyavalyának lefolyása, az az, a' beteges történetek (mellyek öszveségesen teszik a' megesmertető pontokat, momenta diagnostica); annál gyökeresebb, és teljesebb a' nyavalyáról való ítélet, és annak megismerése. Minthogy pedig sokszor nehéz azon megesmertető pontokat tökéletesen feltalálni; a' nyavalyának megismerése, és meghatározása is nem ritkán nehéz lészen.

54. §.

A' nyavalya' megismerése, melly egyedül vezet az alkalmatos, és sikeres orvoslásra, mindenek előtt a' nyavalya' természetének és formájának megismerésében helyeztetik; mellyeken kívül még a' nyavalyának idő-szakaszát, nagyságát, módosítását, öszveköttetését, öszveszövetetését vagy pedig egyszerűségét meg kell határozni.

Értjük pedig a' nyavalya' természete alatt az élet-erőnek, és az organica matériának az egészséges állapottól való eltávozása' tulajdon minéműségét, mellyet megtart a' nyavalya' akár fiatal, akár öreg emberben 's a' t. forduljon az elő; 's ugyan azért is mindegyik

esetben tulajdon jelekkel bir, tulajdon időszakaszokkal jár, 's tulajdon krisisekkel egészségbe, vagy más betegségbe megyen által. Így p. o. a' hólyagos-himlőnél, a' skarlátnál 's a' t. tulajdon jeleket, tulajdon időszakaszokat és krisiseket lehet észrevenni, akár gyenge, akár erősebb emberekben forduljon az elő.

55. §.

A' nyavalya' természetének megismerésére tudni kell, valljon az az erőknek az egész organismusra, vagy tsak egyenlő alkatokra, vagy organumokra elterjedő hibájiban helyeztetik-e? vagy ellenben az organica matériának (a' nedvek és organica részek) az egészséges állapottól való eltávozásában? Az első esetben a' testi vagy lelki erők beteges állapotban vagynak-e, és miben áll ezen beteges állapot? felette valók-e az erők? le vagynak-e alacsonyítva, vagy kimerítve, vagy elnyomva? nintsenek-e a' külömbféle alkatokban, és organumokban az erők ellenkező állapotban? továbbá ezek mellett rendes állapotban vagy-on-e az izgathatóság, és érzékenység? fel vannak-e ezek emelve, vagy lealacsonyítva? — A' második esetre nézve pedig meg kell tudni, minő karban vagyon az organica matéria, a' nedvekben vagy organicus részekben szembe tűnő-e a' hiba? 's a' t.

56. §.

A' nyavalya' formája alatt értjük a' beteges történeteknek öszveséges summáját, vagy is a' nyavalyának azon képét, melly magát az Orvosnak mutatja. Példáúl szolgál-
nak a' magányos, öszvefolyó, hegyes, szél-és véres-himlők, mellyek formájokra nézve egymástól különböznek. — A' nyavalya' módosítása is ide tartozandó, melly alatt a' nyavalya' formájának változásait értjük.

Azon történetek, mellyekben helyheztesítik a' nyavalya' formája, majd tulajdonai, majd nem tulajdonai a' nyavalyának. Amazoknak olly summájától, a' mint az vagy tsak egy idő-szakaszban, vagy a' nyavalya' kezdetétől fogva annak végéig előfordúl, függ a' nyavalyának tulajdon formája. Noha pedig a' nyavalyák' formáji véghetetlenek lehetnek, még is a' tulajdon különböztetések nem igen szám-talanok. A' nyavalyának ezen tulajdon formája fő tárgya ugyan az Orvos' esméretének, mint-hogy az által leginkább béhat a' nyavalya' természetébe; szükséges mindazonáltal, hogy a' nem tulajdon formáját is esmerje, mert az által esmertetik meg a' nyavalyának gradusa, és kiterjedése, sőt a' legjobb orvosi munkákban a' nyavalyák formájik szerint osztatnak fel, 's neveztetnek meg.

57. §.

Hogy az Orvos a' nyavalya' formáját megismerje, öszveszedi mind az előrejárt, mind a' jelenlévő beteges történeteket, és megvizsgálja, miben egyezik meg ezeknek summája a' többi nyavalyákkal, és miben különbözik a' jelenlévő szenvedés más szenvedésektől; azután öszve hasonlítja a' beteg' állapotját, és a' kitudódott indító okokat a' kitalált, és meghatározott nyavalyával, felkeresi mind ezeknek öszveköttetését, és végtére a' nyavalyát osztályba, rendbe 's a' t. hozza. Így p. o. meghatározza az Orvos, a' jelenlévő nyavalya a' hideglelések' osztályjába tartozik-e, vagy nem, ha oda tartozik, meghatározza a' nyomtatját (Typust), vagy is azon rendet, mellyel az ostromok és alább-hagyások megjelennek, a' mi által megtudjuk, állandó-e a' hideglelés, vagy félbehagyó, vagy pedig alább-hagyó; továbbá meghatározza annak characterét, öszveköttetését, öszveszővettetését 's a' t.

58. §.

A' nyavalya' különbféle idő-szakaszai-ra való figyelmezés is szükséges annak természeté', és formája' megismerésére; mert azon idő-szakaszok szerint a' nyavalyának mind a' természete, mind a' formája megváltozik. Példánk vagyon a' hólyagos-himlőben, a' ragadó

typhusban 's a' t. Vannak nyavalyák, ú. m. némelly bőr-kiütések, a' félbe-hagyó hideglelések, mellyeket tsak egynehány napoknak elfolyása után lehet megesmerni az egymás után következő beteges történeteknek rendjéből.

Meg kell tehát határozni, minő idő-szakaszban van a' nyavalya, kezdetében-e vagy nagyobbodásában, 's a' t. Erre vezetnek az előrejárt 's a' jelenlévő beteges történetek, és a' nyavalya' lefolyásának a' különös Therapia szerint való tökéletes esmerete.

59. §.

De a' nyavalyának nagyságát is meg kell tudni, hogy azt annál pontosabban megismerhessük, és alkalmasan orvosolhassuk. Erre nézve meghatározzuk, valljon az könnyű-e vagy nehéz, kétséges-e vagy veszedelmes, közöséges-e vagy tsak helybéli.

Minthogy kevés nyavalyák' formájiról lehet állítani, hogy mindég, és akár melly környülállások között könnyűek, nehezek, kétségesek 's a' t.; sőt történik is, hogy ugyan azon egy nyavalya, melly egy betegnél bizonyos organumban valóban tsekély, más betegnél ellenben más organumban, és ha más okokból származott, veszedelmes: a' nyavalya' nagyságának meghatározására kivántatik: a.) A' nyavalya' természetének megismerése, valamint a' beteges történetek' számának, gradus-

sának, súlyjának, kiterjedésének, tartósságának, egymás után való következésének megfontolása is; — b.) a' beteg' tulajdonságainak tekintete. Mert p. o. ugyan azon mennyiségben jelenlévő vér-folyás a' bő vérű, és gyúladásban szenvedő embernél hasznos lehet, a' melly más cachecticus, gyenge, és rothasztó hideglelésben sínlődő embernél veszedelmes sőt halálos lészen; — c.) a' szenvedő alkatnak vagy organumnak esmérete, hogy így a' nyavalyának a' többi organismusra való befolyását által lássuk. Szükségesek azért az Anatómiának, Physiologiának és Pathologiának pontos esmérete, valamint a' józan tapasztalás is. — Végtére d.) szemügyre kell venni az indító okokat. Nem olly súlyos p. o. a' gyomorban lévő tisztatlanságoktól származott okadás, mint az, melly a' gyomor vagy a' bél-gyúladásnak a' története.

60. §.

A' nyavalya' megismerése annak *Megnevezésére* vezet (*Denominatio morbi*). Ezen megnevezése a' nyavalyának olyan legyen, hogy ez által nem tsak annak legfőbb, és legtulajdonabb jelei kifejeztessenek, mellyek sikeres orvoslásra bizonyos útát mutatnak, hanem hogy azt más Orvos is értse, és az által a' nyavalyának képe kevés szavakban mással közzöltethessék. A' nyavalyának azon megnevezése, melly tudományos alkotmány szerint történik,

alkotmányos meghatározásnak vagy megnevezésnek (*Denominatio morbi systematica*) mondatik.

61. §.

A' valódi, és tökéletes meghatározása 's megnevezése a' nyavalyának magában foglalja, a' mennyire lehet, annak természetét, formáját, valamint a' betegnek, a' szenvedő alkatnak és organumnak, 's az indító okoknak minéműségétől függő módosítását is. E' féle megnevezése lészen a' nyavalyának, ha azt mondjuk: catarrhalis vagy rheumatica tüdő-gyulladás; mirigyes szem-gyulladás; mirigyes tüdő-rothadás 's a' t. Annál tökéletesebb pedig a' nyavalyának megnevezése, ha egyszersmind annak időszakaszát, és nagyságát is magában foglalja, p. o. rosz indulatú, 's az evesedésnek időszakaszában lévő hólyagos-himlő-hideglelés. 's a' t. — De nem lehet a' nyavalyát mindég illy tökéletesen meghatározni és megnevezni, sőt nem ritkán, ha annak természetét meg nem esmerhetjük, vagy ha az igen kétséges: az ilyen megnevezést csak egy történetből veszszük, p. o. a' siketség.

62. §.

Hogy a' nyavalya' meghatározásában, és megnevezésében hibát ne ejtsünk, még e' következendő regulákra szükséges figyelmeznü:

1.) Ugyan azon emberben előforduló öszvekött, vagy öszveszött nyavalyákat, ha külömbféle kútfőből származnak, külön külön kell megvizsgálni, meghatározni, és megnevezni. Mellyre nézve szükséges a' történeteknek egymáshoz való arányát, vagy egymástól való függetlenségét kinyomozni.

2.) A' magányos nyavalya öszvekött vagy öszveszött nyavalyának ne tartassék. A' súlyos nyavalyában előforduló történeteknek sokasága, változása, és a' rendkívül hozzá járt történetek könnyen megzavarják az ifjú Orvost, úgy hogy a' magányos nyavalyát öszveköttnek, vagy öszveszöttnek tartja. Valamennyi nyavalya ágac fa gyökerint beteges történetekre ágasodik; azon ágak, mellyek a' gyökértől nem származtathatnak, más eredetűek.

3. A' nyavalyának azon meghatározása, és megnevezése léssen leg igazabb, melly annak további lefolyásában mind a' fő jelek által, mind a' szerentsésen használtatott orvosló mód által megerősítetik, és megbizonyodik. Azért is az Orvos mindegyik napon újonnan szedje öszve a' beteges történeteket, és újonnan határozza meg a' beteges nyavalyát, a' mi által a' nyavalyának első meghatározása, és megnevezése, vagy is az először formáltatott diagnosis vagy megerősítetik, vagy megváltoztatik.

4.) Sokszor az Orvos a' beteg' látogatásának első napján a' jeleknek hijánossága, vagy ellenkezése miatt bizonyos diagnosist nem formálhat. A' mesterségnek illy hijánossága nem válik szégyenére az Orvosnak; sokszor tsak a' nyavalya' lefolyásának további észrevételéből lehet bizonyos diagnosis-ra jutni.

5.) Midőn maga a' beteg határozza meg a' nyavalyát, midőn p. o. azt a' szelektől, az arany-értől 's a' t. származtatja: az illyen meghatározásokba ne bizon tökéletesen az Orvos.

III.

AZ ELŐRE-MONDÁSRÓL.

(DE PROGNOSI MORBI).

63. §.

Minekutánna az Orvos meghatározta, és megnevezte a' nyavalyát, szükséges hogy a' beteg' jövő sorsát, és a' nyavalya' jövő változásait is meghatározza, a' mi Elő-ésmerésnek, vagy Előre-mondásnak, vagy Jövendülésnek (Prognosis) mondatik. Ez a' Diagnosissal szoros öszveköttetésben vagyon, mert mennél bizonyosabb a' nyavalyának megismerése, annál bizonyosabb lehet az Előre-mondás.

64. §.

Az Előre-mondásnak tárgya azon megítélés, miképen és mikor fog megváltozni

a' jelenlévő nyavalya? sebesen vagy lassan, rendszeren vagy rendetlenül fog-e lefolyni? jó, vagy rossz indulatú-e, rövid vagy sokáig tartó fog-e lenni? egészséggel vagy más betegségekkel, vagy halállal fog-e végződni? — De minthogy az emberi test akár miféle idő-pontban számtalan külső befolyásoknak ki vagyon téve, és sokszor előre nem látható körülállások jelennek meg: kitetszik, hogy megmásolhatatlanul bizonyos Prognosist nem lehet mindég állítani: azért is igen nehéz munka az Előre-mondás az orvosi gyakorlatban, főképen egy ifjú Orvosra nézve.

65. §.

Valamint a' Prognosis mind az alkalmatos orvoslás, mind más politika tekintetek miatt igen nevezetes az Orvosra nézve: úgy fontos magára a' betegre, az atyafijaira, és más emberekre nézve is. Ha az Orvos a' nyavalyának jövőbeli állapotját előrelátja, sokszor könnyen pontos és tökéletes orvosi jelentésekhez jut, és az orvoslást úgy intézheti, hogy a' nyavalyának közelgető kedvező változásai előmozdíthatnak, vagy ápolgattathatnak, vagy legalább meg nem akadályoztathatnak; ellenben a' kedvetlenek eltávoztathatnak, és azok helyett hasznosabbak és kedvezőbbek hozattathatnak elő. Az okos Előre-mondástól függ sokszor az Orvosnak híre és jó neve, a'

betegnek nyugodalma, és reménysége: azért is azt nagy vigyázással kell ki mondani, nehogy a' veszedelmes esetekben a' beteg' lelkére kedvetlenül munkálkodjunk, és még is mind a' Religióra, mind némelly házi környűllásokra nézve a' szükséges végső rendelések megtétethessenek. Azért nem magát a' beteget, hanem a' józan eszű körül lévőket szoktuk a' jelen való veszedelemnek nagyságáról tudósítani.

66. §.

Némellyek elég ravaszúl még a' legtsekélyebb nyavalyákban is szomorú Prognosist szoktak mondani, hogy midőn meg talál halni a' beteg, tudva légyen, hogy megjövendőlték a' halált; ha pedig felgyógyúl, magoknak nagy hírt szerezzenek, és fényes jutalmat reményhessenek. De illetlen a' tzélt illy kerengő úton elérni akarni; minthogy tsak maga a' leggyenesebb út vezet a' tartós ditsóségre, és hirre; és mivel sokszor magok a' betegek, vagy ezeknek attyafijai sem olly oktanok, hogy a' nyavalyának kimenetelét valahogy előre nem látnák, nevetik későbbben az Orvost, hogy olly félénk vala az előmondásban.

67. §.

Hogy a' nyavalyának jövendő állapotját jól megismerjük, és előre-mondjuk, szükséges:

1.) Hogy annak mind előbbeni mind mostani környülállásait tökéletesen esmerjük, és pontosan megítéljük, az az, szükséges a' nyavalyának tökéletes megismerése. Azért is mind azok, mellyek a' nyavalya' természetének, formájának, nagyságának 's a' t. megismeréséről mondattak, ide tartozandók.

2.) Hogy a' jelen lévő nyavalya' nemének tulajdon lefolyását, tartását, és kimenetelét esmerjük, és ezeket a' jelenlévő esetre alkalmaztassuk. Erre nézve kívántatik részszerint a) a' különös Pathológiának szorgalmatos megtanulása, hasznosak a' nyavalyák' jól leirt történetei, és a' beteg' ágya mellett tétetett szoros észrevételek; részszerint pedig szükséges b) a' szorgalmatos és érett itélet, a' jelenlévő nyavalyának a' beteg' életéhez, és állapotjához való arányáról. Mert tudva vagyon p. o. az első (a) pontra nézve, hogy a' gyúladásoknak sebes lefolyások, rövid tartások lévén, hamar megválnak egészséggel, vagy könnyen megkeményedéssel, evesedéssel, fekélyesedéssel, fenével 's a' t. végződnek; hogy általában veszedelmesek, sőt halálosak azon nyavalyák, mellyeknél a' tüdőknél, a' szívnek, a' nagyobb élet-ereknek, az agy-velőnek munkálkodása meg vagyon gátolva. 's a' t. Továbbá a' második (b) pontra nézve, esmeretes do-

lóg, hogy némelly nyavalyák által más szenvedések meggyógyítatnak (Morbi salutare), midőn mások ellenben elég korán ellenségesen munkálkodnak az életre.

5.) Hogy a' természet' orvosló tehetségét jó szemügybe vegyük a' betegben. Tudni kell, miképen mívelt valaha a' természet a' jelenlévő nyavalya' nemében, melly környűllások között munkálkodott az sokat, keveset, vagy éppen semmit; mellyre nézve ismét a' különös Pathologia hasznos. Továbbá meg kell fontolni, mit lehet a' betegben a' természettől várni, mellynek megfontolásában sokat segít a' beteg' nemének, élet-korának, test-alkotásának, 's a' nyavalyája nagyságának tekintete, a' tapasztalás 's a' t.; így p. o. az erős test-alkotású emberekben a' gyúlasztó nyavalyák közönségesen fontos történeteket okoznak, de kedvező környűllások között könnyen, és hamar egészséggel végződnek; azon emberekben, a' kik az elméjeket az előtt megérőltették, ha megbetegednek, könnyen kifejtődzik az érző-inas character, a' midőn kevesebbet is lehet várni a' természet' orvosló tehetségétől; ugyan ezt kell mondani azon nyavalyákról, mellyek a' bús-komor mérsékletű emberekben előfordúlnak.

De minthogy ezekre nézve az egyes esetekben sok kifogások lehetnek, kitetszik, hogy valóban legnehezebb munkája az Orvosnak,

a' természet' orvosló tehetségét a' különös esetekben pontosan meghatározni. Ezt csak az érheti el, a' kinél az emberi természetbe való mély belátás, szemesség az észrevételben, és a' tiszta tapasztalás gyakorlott ítélő tehetséggel vagy on öszvekaptsolva.

4.) Hogy az orvosi mesterségnek tehetőségét az e' féle nyavalya' nemében, és különösen a' tárgyúl szolgáló nyavalyára nézve jól esmerjük. Itt nem csak általjában fontolóra kell venni, mit tehet az orvosi mesterség a' szóban lévő nyavalya' nemében; hanem egyszersmind, mit tehet az különösen a' jelenlévő esetben hihetőképén vagy bizonyosan. Azért tudni kell, valljon a' nyavalya gyógyítható-e, vagy nem? ha gyógyítható, melly orvosló mód és melly orvosságok alkalmaztathatók a' kivánt foganatnak reménységével? lehet-e a' feltett jelentést végre hajtani? nintsenek-e jelen olly környűlállások, mellyek a' külcmben hasznos orvosló módnak, és orvosságoknak használtatását megtiltják, a' mi által tehát az orvoslás hátráltatna? nem hír-e a' mesterség a' jelen lévő nyavalya ellen *specificum* szerrel? szenvedett-e a' beteg az előtt ugyan ezen nyavalyában? miféle orvosságokkal, és melly foganattal orvosoltatott? Mind ezeknek kinyomozására vezethetnek a' *Materia medicá*-nak' és a' különös *Therapiá*nak tudománya.

5.) Hogy azon környülállásokat kinyomozzuk, mellyek a' gyógyítást előmozdítják, vagy meggátolják, a' hová az elrendelő, az indító okok, és más egyéb ártalmas befolyások tartozandók. Ezen környülállások helyheztenek részszerint az elme' állapotjában, a' beteg' szokásaiban, élet' módjában, foglalatosságaiban, részszerint pedig azokat a' lakásában, házi környülállásaiban, a' levegőben, az idő-járásban, és sokszor főképen az epidemica constitutióban kell keresni. Különös figyelmetesség kívántatik itt az elrendelő, az indító okok, és más egyéb ártalmas befolyásokra nézve. Mert nem leszén kedvező a' Prognosis, ha p. o. a' nyavalyára való hajlandóság régi, és talán örökségen, vagy az organismusnak alkotásán épül; ha az indító okok még jelen vannak, még munkálkodnak, és sem el nem háríthatatnak, sem pedig nem gyengíthetnek; ha a' nyavalyát fentartó, és nagyobbító környülállások el nem mellőzethetnek, ha p. o. az alig fellábadozó beteg élleme' keresése végett kéntelen magát az előbbeni ártalmas befolyásoknak kitenni, szokott nehéz foglalatosságait folytatni, alkalmatlan lakásába viszsza térni 's a' t.

58. §.

Az Elő-esmérés vagy Előre-mondás, melly az éppen említettett segítségeken (67. §.), következképen a' tapasztalással öszveköttetett okoskodáson épül, okoskodási Előre-mondásnak neveztetik (Prognosis rationalis), és különbözik a' tapasztalási Előre-mondástól (Prognosis empyrica), melly félre tévén minden tudományos feltételeket, észrevételeken, és ugyan majd tsak tünetényeken és jeleken épül, mellyeknek következkései esmeretesek ugyan, a' nélkül még is, hogy azoknak az okát meg lehetne magyarázni; majd pedig tsak önnön, és másoknak hasonló tapasztalásain.

69. §.

Tapasztalási Előre-mondásokat állíthat nem tsak az Orvos, a' ki sok betegeknél tett észrevételeket, hanem a' nem Orvos is, a' ki sok betegek körül lévén, magát bizonyos jelekhez tartja, és azokból hasonló nyavalyáknál hasonló kimenetelre okoskodik. Így a' betegek körül lévő szolgák, papok, bábák 's a' t. az érző-inas hideglelésnek, vagy ragadó typhusnak lefolyásában megjelenő nehéz hallásból a' jobbulást jövendölik; az agyvelő-gyúladásnál a' fülből való vér-folyást halálos jelnek tartják.— De az ilyen Előre-mondások annál bizonytalanabbak, mennél kevesebb észrevételeken

épülnek, és mennél távolabb van az észrevétett nyavalyáknak a' jelenvalóval a' hasonlatosságok. Az e' féle jelek elő fognak fordulni a' nyavalyák' különös leírásánál, mellyeknek megbetsülése, figyelmeztvén egyszersmind a' többi környűlállásokra, el ne mulasztassék.

IV.

A' NYAVALYA' ORVOSLÁSÁNAK MEGHATÁROZÁSÁRÓL.

(DE CURATIONE MORBI).

70. §.

Minekutánna megessmertük a' nyavalyát, és annak jövőendő állapotját: készítetik az orvosi plánum, melly magában foglalja azon meghatározásokat, valljon a.) a' nyavalyát a' természetre kell-e bízni, vagy pedig orvosolni, hogy vagy meggyógyítassék, vagy bizonyos határba vétessék, vagy tsak könnyebbítessék. b.) Miképen kell a' szükségeseket elrendelni, és c.) minő szerekekkel kell ezeket véghez vinni.

Az első meghatározás Jelentésnek (Indicatio), a' második az orvosló mód' meghatározásának (Determinatio methodi medendi), a' harmadik az orvosságok' rendelésének (Ordinatio remediorum) neveztetik. Ezekben helyeztetik az orvosló Plánumnak tárgya.

a)

A' JELENTÉSEKRŐL
(DE INDICATIONIBUS).

71. §.

Az orvosi munkának azon meghatározása, mellyet szükséges elkövetni az egészségnek vissza-állítására vagy csak a' beteg' állapotja' könnyebbítésére, Jelentésnek vagy Indicationnak neveztetik. Azon környülállások pedig, mellyek az Orvost a' Jelentésre vezetik, Jelentő pontoknak neveztetnek (Indicantia).

A' Jelentésnek meghatározására pedig kívántatik, hogy a' nyavalyát, annak okaival és foganatjaival, valamint a' betegnek tulajdonságait is jól esmerjük; hogy a' nyavalyának mind mostani, mind történhető jövő befolyását a' beteg' életére, és állapotjára általánosságuk; hogy a' felgyógyulásnak vagy könnyebbülésnek feltételeit mind a' természet', mind a' mesterség' részéről megfontoljuk; hogy végtére azon környülállásokat és befolyásokat esmerjük, mellyek a' nyavalyának gyógyítását előmozdíthatják, vagy megakadályoztathatják. Mellyekből általjában vagy azon meghatározás fog következni, hogy a' nyavalya ellen semmit sem kell tenni, hanem azt csak a' természetre bízni (A' várakozó Jelentés, Indicatio exspectativa), vagy hogy szükséges a'

nyavalya ellen való munkálkodás vagy is az Orvoslás (Az orvosló Jelentés, Indicatio Curatoria).

72. §.

A VÁRAKOZÓ JELENTÉSNEK helye vagyon, midőn a nyavalya orvosló tehetséggel bír más nyavalyákra nézve; vagy midőn nem bír ugyan orvosló tehetséggel, de még is olly könnyű, olly rendes lefolyású, és a' beteg' természete olly tehetős, hogy a' nyavalyának gyógyítását vagy könnyebbülését annak tehetségétől egyedül, éppen olly bizonyosan és hamar várhatni, mint a' mesterségtől; midőn a' nyavalyának lefolyása és tartása tulajdonképen meg vagyon határozva, mellyet meg nem lehet rövidíteni, és midőn egyszersmind könnyű és veszedelem nélkül való; midőn még homályos a' diagnosis (a' nyavalya' kezdetekor), és a' nyavalyát súlyos történetek nem követik; midőn olly környülállások vagynak jelen, mellyekben a' jelentett orvoslás nem tsak nem hasznos, hanem ártalmas is, mint p.o. ha a' kénesős szereknek használása alatt a' búja dögben, a' szükséges rendelt élet-módhoz nem tarthatja magát a' beteg.

73. §.

AZ ORVOSLÓ JELENTÉS mind azon esetekben szükséges lészen, mellyek nem foglaltatnak az előbbeni §-ban előszámlált pontokban.

Há-

Háromféle lészen pedig az orvosló Jelentés, t. i. a.) a' fentartó Jelentés (Indicatio sustentatoria, prolongatoria), mellynek akkor vagyon helye, midőn a' nyavalya könnyű, vagy midőn orvosló ereje vagyon, 's a' tovább való tartása hasznos. Illyenek p. o. a' könnyű bőrküüteseknek esetei, mellyeknek jelenléte által nagyobb nyavalyák, ú. m. siketség, rángatód-zások, görtsök 's a' t. ha valamelly bőr-kiütesnek elnyomattatásától származtak, sokszor meggyógyulnak. b.) A' gyógyító Jelentés (Indicatio sanatoria), melly használtatik, ha a' nyavalya gyógyítható, és a' jelen lévő esetben semmi tekintetből nem hasznos, sőt ártalmas is. Ezen Jelentésnek bételjesítésére törekedik az Orvos a' kétséges esetekben is, mint-hogy a' gyógyíthatóság' határai bizonytalanok, és az alkalmatosan vezéreltetett és elősegítetett természet sokszor feljül haladja az Orvos' vára-kozását. c.) Az enyhítő vagy palástoló Jelentés (Indicatio mitigatoria, vel palliativa), melly használtatik, midőn akár gyógyítható, akár gyógyíthatatlan lévén a' nyavalya, az nehéz, bajos és veszedelmes történetekkel jár. Ha a' nyavalya gyógyítható, a' gyógyító Jelentést az enyhítő Jelentéssel öszve kell kötni.

74. §.

Minthogy az említett Jelentéseknek meghatározásai igen közönségesek lévén, azokkal

az Orvos a' különös nyavalyák' orvoslásánál meg nem elégedhetik: szükséges, hogy az orvosi plánumot a' különös nyavalyákra, és egyes betegekre alkalmaztassa. Mellyre nézve a' különös nyavalya' orvoslásánál három Jelentésnek kell eleget tenni, és ugyan először az okokat kell elhárítani vagy gyengíteni, valamint mind azon befolyásokat is elmellőzni, mellyek a' nyavalyát fenntarthatják és nagyobbíthatják. A' második Jelentés kívánja a' nyavalyának és a' foganatjainak elmellőzését. A' harmadik a' lábadozásnak előmozdítását. — A' forró nyavalyákban a' megválásnak munkája olly nevezetes, hogy annak alkalmas vezérlése mint különös Jelentés az orvosi plánumba felvételik, és a' második's harmadik Jelentés közé helyhezteszik. — Az öszveszött nyavalyáknál, midőn az egyik fentartja a' másikat, és egy úttal el nem háríthatnak, fő Jelentés lészen, hogy az öszveszött nyavalya magányos nyavalyává tétessék, 's így az egyik a' másik után orvosoltassék.

Jegyzés. Minthogy némellykor az indító ok esmeretlen, vagy az már el vagyon távoztatva, vagy elgyengülve, vagy azt sokszor veszedelem nélkül el nem lehet hárítani, legalább nem mindjárt; minthogy továbbá némellykor a' nyavalya nem érvén el a' megválásnak idő-szakaszát, közvetlenül egészségbe által mégyen: kitetszik, hogy a' nyavalya' orvoslásánál az említett négy vagy

három Jelentésnek mindenkor nintsen helye; sőt mivel nem ritkán valami veszedelmes beteges tünetmények' elmellőzése sürgető; sokszor az orvosló plánumnak a végrehajtásában más rendet is kell követni.

75. §.

Az első Jelentésnek bételjesítése felette szükséges; mert még az indító okok vagy más ártalmas befolyások munkálkodnak a' testre, addig a' nyavalya meg nem orvosoltathatik, vagy csak igen tökéletlenül. Némelly esetekben, midőn az okok elég korán elhárítattak, a' nyavalya kifejtődzésében is szinte megfojtatik, melly esetben az orvosló Jelentés m e n t ő vagy ó v ó Jelentéssé válik (Indicatio prophylactica, praeservativa).

76. §.

A' második Jelentés két részre szakad; az egyik magával a' nyavalyával, a' másik a' foganatok' elhárításával foglalatoskodik. Mert fő tzélja lévén az Orvosnak az egész nyavalyának elmellőzése; hogy ezt elérje, meg kell esmernie annak természetét, és helyét az organismusban, — melly esmerésből származott Jelentés, egyenes Jelentésnek (Indicatio directa), azon orvoslás pedig, melly annak bételjesítésére ipárkodik, egyenes orvoslásnak, (Curatio directa) neveztetik. De nem ritkán a' nyavalya' természetét, és helyét

nem esmervén az Orvos, arra nem munkálkodhatik, vagy ha azt esmeri is, arra munkálkodni nem szabad; ilyenkor tsak a' nyavalya' távul való okainak, és fogatjainak elmellőzésére lehet vagy szabad munkálkodni. Azon Jelentés, mellynek tárgyai a' távul való okok és a' fogatok, az az a' beteges történetek: egyenetlen vagy kerülő Jelentésnek (*Indicatio indirecta*), annak bételjesítésére való igyekezet pedig egyenetlen vagy kerülő orvoslásnak (*Curatio indirecta*) neveztetik.

Az egyenes Jelentésnek, melly a' nyavalyának tökéletes orvoslására vezetvén azért gyökeres Jelentésnek (*Indicatio radicalis*) is neveztetik, helye vagyon; midőn a' nyavalya' oka tökéletesen tudva vagyon; midőn az orvosi szerekkel eltávoztathatik vagy legalább gyengítethetik; midőn annak még nintsen olly állandó fogatja, melly okúl szolgálna más nyavalyának előhozására, vagy a' jelenvalónak hosszabbítására. P. o. egy valaki a' mérges gombák' evése után félre beszéléssel öszvekött hideglelésbe esik; kitudódik az indító ok, — a' méreg hánytató szerrel elég korán és szerentsésen kiüresítetik, sem a' gombák, sem a' hánytató szer más beteges állapotot a' testben még nem okozván, az egészség itt vissza állítatik egyenes Jelentés által.

Az egyenetlen Jelentés, melly tárgyára nézve történetbéli (Indicatio symptomatica), és a' legközelebb való tzéljára nézve enyhítő vagy palástoló orvoslásra szakad, többször használtathatik, mint az egyenes; 's ugyan midőn a' nyavalya' oka nintsen tudva, vagy munkálkodása' módját nem esmerjük; midőn az okot esmerjük ugyan, de azt semmiképen el nem háríthatjuk, p. o. a' vese-kövektől származott vese-gyúladásnál, a' hólyagos-himlő-hidegtelelésnél; midőn a' tudva lévő 's elhárítható, vagy el is hárítatott fő oka a' nyavalyának már olly állandó fogantokat szült, mellyek más következtetett nyavalyáknak, főkép' organicus hibáknak kifejtődzésére okúl szolgálnak.

77. §.

A' harmadik Jelentés, melly a' forró nyavalyáknál előfordúl, (74. §.) helyhezteszik, a' krisiseknek vezérlésében, és épül a' nyavalyának az organismusban előforduló változásainak, a' kiüresítő utaknak, és az élet-erő állapotjának esmerésén. Végbe vitetik pedig majd egyenes, majd egyenetlen orvoslással, a' mint erről a' Különös Pathológiában, és Therapiában különösen fog szó tétetni.

78. §.

A' negyedik Jelentés a' meggyógyúlt nyavalya' jelenlévő következéseinek, valamint

a' fen-lábadozó' egész állapotjának esmerésén épül. Kivánja az organismusnak helyre állítását, mind az erőkre, mind az álló részekre, és a' munkákra nézve.

79. §.

Hogy a' neveztetett Jelentések közül mind-egyiket az egyes esetekben alkalmaztathassuk, különösen szükséges azon környülállásokat is megismerni, mellyek a' megállapítatott Jelentést bizonyos különös esetekben megváltoztathatják, kétségessé vagy veszedelmessé tehetik, a' melly környülállások ellenjelentőknek (Contraindicantia) neveztetnek. Így p. o. a' lenyelt nehezen emészthető eledelek, a' gyomor' tájékában valami nehézségnek érzése, az undorodás, 's az önkint való hányás által jelentetik ugyan a' hánytató szer; de a' jelenlévő szakadás, a' terhesség, a' vénség 's a' t. azt megtiltják, 's azért is ezek ellenjelentő történetek lesznek,

b)

AZ ORVOSLÓ MÓDNAK MEGHATÁROZÁSÁRÓL.
(DE DETERMINATIONE RATIONIS MEDENDI)

80. §.

Orvosló módnak neveztetik azon meghatározott mód, mellyel a' megállapítatott Jelentést alkalmas szerekekkel bételjesítjük. Éppen annyi külömbféle orvosló módok vannak, a'

mennyi külömbféle Jelentések a' nyavalya' lefolyásában magokat előadják, mellyek közül mindegyik a' Jelentésnek pontosan megfeleljen.

81. §.

Az orvosló módok, mellyeket a' közönséges Therapia előad, érdeklik részszerint a.) főképen az erőknék felemelését, vagy lealatsonyítását az egész organismusban, vagy az egyes alkatokban, vagy az egyes organumokban: ilyen az erősítő, ösztönöző, mérséklő, a' megváltozó, és az antagonisticus orvosló mód; részszerint b.) főképen az organicus részek' öszveköttetésének nagyobbítását vagy kisebbítését: ilyen az öszvehuzó, a' lágyító, a' felolvasztó orvosló mód; részszerint c.) főképen a' vérnek és más egyéb nedveknek mennyiségekre való nevedését vagy kevesedését, vagy minémúségeknék változását: ilyen a' tápláló, a' nedveket kevesítő, a' vizzelletet hajtó, az izzadást előmozdító, a' nedveket hígító orvosló mód; részszerint d.) főképen az organismus' mérsékletének felemelését vagy lealatsonyítását: ilyen a' hevítő és a' hivesítő orvosló mód; részszerint e.) főképen a' különös specificus foganatoknak eszközlését bizonyos nyavalyákban, ú. m. a' bujádögben, a' félbe-hagyó hideglelésben, a' súlyben, a' rühben 's a' t.: ilyen a' specificus orvosló mód. — Ezen orvosló módok közül majd tsak

egyedül egy, majd pedig egyszerre többek is használtatnak a' nyavalya' külömbségéhez képest.

82. §.

Ha meg vagyon határozva valamellyik orvosló módnak alkalmaztatása, annak kiterjedését is meg kell határozni. Mert p. o. ha valaki gyűlésben szenved, nem elegendő hogy tudjuk, a' hivesítő és gyengítő orvosló mód' használtatása' szükségét; hanem egyszersemind azt is meg kell határozni, valljon ezen tzelra elegendő-e a' levegőnek híves mérséklete, a' híves italok, a' híves és lágyító szerek, a' kevesebb és nem tápláló eledelek, nem szükségesek-e egyszersemind a' szék- és vér-kiüresítések, és melly mértékben? — Melly meghatározásokra vezetnek a' nyavalya' grádusa, fontossága, az organismusban való kiterjedése, az idő-szakasza, tartása, a' beteg' neme, élet-kora, testének 's lelkének állapotja 's a' t.

c)

AZ ORVOSSÁGOK' RENDELÉSÉRŐL.

(DE ORDINATIONE REMEDIORUM)

83. §.

Azon segedelmek különösen, mellyek eleget tesznek a' Jelentésnek, és mellyekkel a' gyakorló Orvos a' meghatározott orvosló módhoz képest tzeljának elérésére törekedik; Jelentett orvosságoknak (Remedia in-

dicata) neveztetnek. P. o. Ha a' tisztátalanságoknak a' gyomorból való kiüresítése jelentetik, és ugyan a' hánytató orvosló mód által, az e' végre használtató hánytató gyökér (rad. Ipecacuanhae) vagy a' hánytató só (Tartarus emeticus) lészen a' jelentett orvosság (Indicatum).

84. §.

Azon szerek, mellyek a' nyavalyának orvoslására szükségesek, háromfélék: vagy Életmódbeli (Remedia diaetetica) vagy Orvosi (R. pharmaceutica), vagy Seb orvosi (R. Chirurgica) szerek.

85. §.

Az élet-rendi vagy diaetetica szerekhez tartozandók nem tsak az eledelek és italok, hanem mind azon befolyások, mellyek a' betegre mívelnek. Azért szükséges, hogy az Orvos alkalmas rendeléseket tegyen a' levegőre nézve, mellynek tisztaságát, melegségét, szárazságát, megújítását meg kell határozni; továbbá az eledeleknek 's italoknak mennyi-és minémúségekre, a' test mozgásaira vagy nyugodalmára, a' lelki indulatokra, az álmorra, az ágybeli-és fehér ruha' tisztaságára és minémúségére nézve; a' midőn is nem leszen felesleges megmondani, ló-szörből vagy szalmából kelljen-e az ágyat készíteni, könnyű vagy nehéz legyen-e az 's a' t. Fő regula pedig az élet-módnak elrendelésénél,

hogy ez foganatjára nézve a' többi szerekkel megegyezzen; hogy továbbá az élet-kort, a' nemet, a' szokásokat, a' különös érzés-tulajdonságot, valamint az esztendő' részét is, az éghajlatot, és más egyéb környülállásokat tekintetbe vegyük.

Az Orvosi szereket azon regulák szerint rendeljük, mellyek az orvosi Szer'tárban (a' Materia medicában) előadattak, hozzáadván a' használatás' módját (Signatura), mellyről el nem kell mulasztani a' beteget vagy a' körülévőket szóval is tudósítani; mert így elkerültetnek a' sokféle hibák. — Ha az oltsó, és belföldi orvosságok hasonló hathatósággal birnak, mint a' külföldiek, azokat szükség választani; sőt némellykor a' házi orvosságok is, főképen a' falukon, az orvos' figyelmetességét megérdemlik.

A' Seb-orvosi segedelmet, úgymint az érvágást, a' piótzáknak alkalmaztatását, a' köpölözést, a' kristélyeket, a' pároltatásokat, a' hólyag-húzókat, a' mustár-kovászokat, a' folyósebeket, 's a' ferdőket, éppen olly pontosan és figyelmetesen kell rendelni, mint az orvosi szereket; sőt némellykor szükséges lészen ezekre nézve különös tudósítást is adni, ú. m. a' hólyaghúzóknak helyéről, a' kiüresítendő vérnek mennyiségéről 's a' t. Sokszor pedig a' szükséges nagyobb chirurgica operatióra nézve a' Seb-Orvossal tanátskozzunk.

T O L D A L É K

A' NYAVALYA' TÖRTÉNETE' LEIRÁSÁNAK
MÓDJÁRÓL.

(DE MODO HISTORIAS MORBI CONSCRIBENDI).

86. §.

A' nyavalyának olly írásbeli előadása, mellyben annak kivizsgálatása, az e' szerint megállapított Diagnosis, Prognosis, és Orvoslás, valamint a' nyavalyának további lefolyása is feljegyeztetnek, a' nyavalya' története' leírásának neveztetik (Conscriptio historiae morbi).

87. §.

Hasznos az ilyen nyavalya történetének leírása; mert sokszor kipótolja annak kivizsgálatását, midőn az Orvosnak nintsen alkalmatossága magánál a' betegnél megvizsgálni a' nyavalyát, midőn nem ritkán a' leirt nyavalya-történetek nagyobb tapasztalású Orvosoknak elküldetnek jó tanáts-adás végett. Mellyre nézve minthogy szégyenére válna az Orvosnak, ha az ilyen nyavalya-rajzolatok hibásak vagy tökéletlenek lennének; minthogy különösen a' falun lakó seb-orvos a' belső nyavalyák' fontosabb eseteiben arra köteleztetik, hogy más Orvosnak tanátsát kérje, a' kinek távúll létében a' nyavalya' történetét írásban elküldeni kén-telenítetik; minthogy az ilyen tökéletes nya-

valya-leíráson épül az orvosnak ítélete, melytől függ a' beteg' élete: kitetszik, mely szükséges legyen, hogy az Orvos, és Seb-orvos a' nyavalya' történetének pontos leírásában magát szorgalmasan gyakorolja, és tökéletesítse; annál is inkább, mivel ezen munka nem könnyű, sőt némelly nehézségekkel is vagyon öszvekötvé, és tsak sok gyakorlás által szerzetik meg.

88. §.

Megszereztetik ezen mesterség az orvosi gyakorló oskolákban. Mert ott mindegyik felvétetett beteg a' Tanítónak vezérlése alatt, a' tanulónak általadatik orvoslás végett, a' kinek kötelessége egyszersmind, hogy a' betegnek mind előbbeni, mind jelenlévő állapotját a' legnagyobb valódisággal, pontossággal és tökéletességgel papirosra feljegyezze, és mind azokat, mellyek a' nyavalya' esmeréséről, előmondásáról, és orvoslásáról magyaráztatnak, ahhoz függeszsze. Mind ezek nyilván felolvasatván, azok folytatásúl feljegyeztetnek, mellyek mindegyik napon a' nyavalya' lefolyása alatt észrevétetnek és előadatnak a' nyavalyának végéig. Ekképen az ifjú Orvos a' nyavalyákat, és azoknak lefolyását, minden változásaikkal együtt, lassan lassan mindég tökéletesebben esmerni tanulja; és az illy módon öszvegyüjtött történeti dolgok hív követőji, és

vezetőji lesznek az Orvosnak az ő nehéz hivatalában. —

Jegyzés. Világos, hogy a' tanuló Orvos, és Seb-
 orvos csak akkor tehet sikeres előmenetelt az
 orvosi gyakorlás' meg tanulásában, 's csak akkor
 szerezheti meg magának a' nyavalya' története'
 leírásának mesterségét; ha a' Klinikai gyakorlá-
 sokat legnagyobb szorgalmatossággal, soha félbe
 nem szakasztatott iparkodással, 's mintegy a' be-
 tegnek ajándékozott lélekkel teljesíti; ha azon
 napokban is, mellyek szűn-napoknak nevezett-
 nek, 's mellyekben a' Klinikai gyakorlások méltán
 folytattatnak, az orvosi gyakorló oskolában
 meg jelenni szoros kötelességének tartja. Mert ha
 a' tanuló a' nyavalyákkal ugyan azon léptsőkön
 nem jár, ha azoknak minden tünetényeit, minden
 változásait észre nem veszi 's fel nem jegyzi: az
 észrevételek és tapasztalások nem egészek 's a'
 nyavalya' leírása csak egygyü nem függő töredé-
 kekké válik, mellyek soha sem adnak elegendő
 oktatást. (Lásd Beköszöntő beszédemet: A' tapasztalási
 orvosi tudománynak méltóságáról, és a'
 kezdő orvosnak az orvosi gyakorlásra való vezér-
 léséről. 1824-dik évi Tudományos Gyűjteménynek
 VIII. Kötetében.

89. §.

A' nyavalya' történetének írásbeli előadása
 magában foglalja a' beteg' nevét, melly által
 annak neme is kijelentetik, születése' he-
 lyét, hazáját, élet-korát, vallását, tisztsé-
 gét, foglalatosságát, test-alkotásának leírását,
 lelkének állapotját; ezek után előszámláltatnak

a' kiállott nyavalyák, főképen azok, mellyekkel a' jelenlévő valami öszveköttetésben vagy on; leirattatik továbbá ennek lefolyása, gradusa, tartása, oka, 's az eddig használtatott orvoslás, annak foganatjával együtt; előadatik a' nyavalyának meghatározása (a' nyavalyáról való ítélet) az Orvos' vagy seb-orvos' részéről, végtére az Előremondás, és az Orvoslás.

90. §.

A' nyavalya' történetének írásbeli előadására nézve e' következő regulákat, kell megtartani: 1-ször a' nyavalya' története' leírása valódi, 2-szor pontosan, de egyszersmind 3-szor rövideden legyen írva; 4-szer távul legyenek minden haszontalan képzeleti allítások, történt dolgokat foglaljon magában, noha 5-ször helyes okoskodásokat is lehet belé iktatni; 6-szor leghelyesebb azon renddel írni a' nyavalyának történetét, melly a' nyavalya' kivizsgáltatására, és orvoslására nézve előadatott.

91. §.

Hogy tanulóimnak a' nyavalya' története' írását annál inkább szemlélhetővé tegyem, és azt mind az orvosi gyakorló oskolára, mind jövő szükegeikre nézve könnyebbítsem, im egy példa a' követésre:

Hésőbb járó, érző-inas characterre hajló, 's lép-daganattal, catarhalis köhögéssel, és hasmenéssel öszvekaptsolt mindennapi félbe-hagyó hideglelésnek a' története és orvoslása.

H* Márton, 50 esztendős, közép termetű, 's a' mint külsőjéből itélhetni, hideg mérsékeltű ember, R. Catholicus, foglalatosságára nézve Áts, nőtelen; eredetét egészséges, és hosszú életű szülőktől vette Gömör Vármegyé' N. városában; szüleji már mind a' ketten kimúltak a' világból nem annyira valamely nyavalyában, mintsem a' vénség' elkerülhetetlen következésében az élet-erőt lassankint való fogyatkozásában és kimerítésében. — Azon forró bőr-kiütéseket, mellyek a' gyermeki élet-kort meg szokták lepni, szerentsésen 's minden ártalmas következés nélkül kiállotta, 's azok után 13-dik esztendős koráig, az az a' felserdültség' idő-szakaszáig egészséges volt, a' mikor negyednapos félbe-hagyó hideglelésbe esett, de ettől két hónap' lefolyása után orvosi segedelem által megszabadítatott; tizenhetedik esztendős korában katona-életre adta magát, mellynél az első hat esztendőkbén noha az élésmód', és levegő' külömbféle változásainak ki volt téve, ép egészséggel birt; 23-dik eszten-

dejében, éretlen gyümölcs' bővebb evése után harmadnapos félbe-hagyó hideglelésbe esett, a' melytől az orvosi szereket sikeretlenül használván félesztendő' lefolyása után végre a' természet' ön tehetsége által menekedett meg. Későbbben a' Temesi Bánátba jutván, minden nyilván való indító okok nélkül, hihetőleg a' hónyi félbe-hagyó hideglelések' kifejtődésének kedvező éghajlat' befolyása által harmadszor lepettetett meg félbe-hagyó hidegleléstől, a' melly három hónapi orvosoltatása után hárita-
tott el. Kilépvén 42-dik esztendejében a' katonaeletből, mesterségét gyakorolta, 's mindég egészséges volt, egész a' mostani nyavalyájáig, melly az 1824-diki Augustus' vége felé kezdődött.

**A' jelenlévő nyavalyának leírása
és története.**

H* kevéssel az után, hogy kövér 's nem tökéletesen főtt húst evett, és erre sok vizet ivott, fő-fáját, nyomást a' gyomor tájékában, émélgést, hányásra való ingerlést, és egész testében nagy bádjadságot érezett; midőn pedig az újját hányás' eszközlése' végett, a' torka bemenetelébe dugta, az előbb lenyelt és meg nem emésztett falatokat minden erőltetés nélkül kihányta; a' mire ugyan kevéssel jobban érezte magát, éjtszaka' türhetően aludt, 's mivel más nap' semmi bajt sem érzett, folytatta
fog-

foglalatoságait; de a' következő napon, az az a' nyavalya' kezdetétől harmad napra estve felé tulajdon bádjadtságnak, ásitozásnak, nyújtózkodásnak, és (a' mint a' beteg előadja) erős szűrő fájdalmakkal öszvekaptsolt tsont-szaggasításoknak megjelenése után borzadozást, ez után pedig fázást érzett; mellynek egy egész óráig való tartása után lassankint forróság következett, a' melly két óráig tartván léptsönkint enyhült, 's eltünt minden izzadás nélkül. Ezen három óráig tartott ostrom után, melly alatt a' nagy fő-fájás, és bádjadtság a' beteget ágyba feküdni kényszerítette, álom következett, mellyből a' midőn reggel a' beteg felébredt, távúl voltak minden beteges történetek; — e'féle hidegleléses ostromok minden 72-dik órában jelentek meg, hanem a' negyed ízbeli súlyosabb volt, mert a' testet erősen megrázó, és fő-fájással, nagy szomjúsággal, szapora és görtsösen öszvehuzott pulsussal öszveköttetett 's három óráig tartó fázás után nagy forróság következett, a' melly fél óráig tartván olly bőséges, és közönséges izzadás jelent meg, hogy ennek egy óráig való tartása alatt kétszer kényszerítetett a' beteg inget változtatni. Az ostromnak végével jól érezte magát egész a' következendőnek kezdetéig, 's így hat hét lefolyása alatt minden 72-dik óra után egyszer hidegleléses ostrom, egyszer pedig hidegleléstől ment idő mutatta magát; azután

minden 48-dik, végre minden 24-dik órában de mindég egy órával későbbben jelentek meg a' hidegleléses ostromok. — Hogy hoszszas nyavalyájától megszabadúljon, hozzánk folyamodott, 's az 1824-dik esztendei Nov. 8-dikán a' Seb-orvosok' számára rendeltetett orvosi gyakorló iskolába felvétetett, és nekem délutáni orvosi látogatásomkor különös észrevétel, és tapasztalás végett általadatott.

Estre felé, midőn t. i. a' hideglelés' ostromától ment volt a' beteg, megvizsgálván akkori állapotját, e' következendőket találtam: A' színe beteges cachecticus állapotra mutatott, mozgó ereje gyenge volt, már négy nap óta kis mennyiségű fejezes taknyos kipökéssel öszvekött tsekély köhögés, és bővebb, t. i. 24 óra alatt közel tizenhatszor has-fájás közt történt, és gyengítő vizes szék-kiüresítés volt jelen, lépje' tájéka dagadt, keményes, 's a' külső nyomásra fájdalmas, vizellete pedig sárgás volt 's porforma fehér salakot tett le; étel-kívánása rendes, és a' többi állati munkák is épek voltak.

Nov. 9-kén } $\frac{\text{--- -- -- -- --}^*)}{\text{Orvoslása' 1-ső napján}}$ } Minek-

*) Minthogy a' hideglelések kritikus kiüresítésekkel szoktak meg-válni, ezek pedig közönségesen meghatározott napokra köttetnek: a' hideglelés' folyamaltja', és orvoslása' leírásában a' nyavalya' tartásának idejét is napról napra szükséges fel jegyezni; —

utánna az éjtszakát nyughatatlanúl töltötte, 's tsak kétszer volt vizes szék-kiüresítése: reggeli hét órakor a' hideglelés' előjáró jelei, tudni illik a' borzadozás, az ásítózás 's a' t. megjelentek. — Most 8 órakor, a' közönséges látogatáskor a' következendőkét veszszük észre: a' beteg olly mértékben fázik, hogy a' mint látjuk az egész teste reszket, fogai vatzognak, körmei kékek, a' külső takarékjai sápadtak, szárazak, és hidegek; érverése szapora, kitsiny, 's görtsösen öszve van huzva; a' feje fáj, a' szomjúsága nagy.

A' nyavalya' meghatározása, és megnevezése.

Részszerint az éppen jelenlévő történetek, részszerint pedig és különösen a' nyavalya' leírásában említettek, úgymint a' fázás, és erre következő forróság, a' fő-fájás, a' szomjúság, a' beteges lankadtság, a' szapora pulsus, a' hideglelés' jelenlétére mutatnak; ezen történeteknek izzadással és szinte egészséges állapot' érzésével való végződése 's elmulása, úgy nem külömben ugyan azon történeteknek bizonyos idő-köz után való visszatérése azt je-

de nem emlékeztvén betegünk nyavalyájának kezdete' napjáról, itt erre nézve hézag hagyattott, melly tehát azt jelenti, hogy nintsen tudva tökéletessen ezen félbe-hagyó hideglelésnek tartása' ideje.

lentik, hogy félbe-hagyó hidegtelelés
 vagyon jelen, melly akkor a' midőn ostromai
 eleinte minden 72-dik órában jelentek meg,
 negyednapos, későbbben azután harmadnapos
 volt; most pedig, minthogy minden 24 óra
 között egyszer hidegteleléses ostrom, egyszer
 ellenben hidegteleléstől szabad idő nyilvánozza
 magát, mindennapos félbe-hagyó hi-
 degtelelésnek határozatit meg, még pedig
 később járó mindennapos félbe-hagyó hi-
 degtelelésnek, mivel a' beteg' állítása szerint
 egy órával későbbben jelenik meg naponkint a'
 hidegteleléses ostrom. A' nyavalyának ezen meg-
 határozásában vezetettünk azon félbe-hagyó
 hidegtelelések által is, mellyekben a' beteg
 13-dik esztendő korától fogva három ízben,
 és pedig hosszabb ideig szenvedett, mellyek
 a' mesterséges orvoslás' elmulasztása által okoz-
 tatott lép-daganat, és has-dugulásoknál fogva
 elrendelő okokul szolgálhattak, úgy valamint
 a' most uralkodó, 's a' félbe hagyó hidegtelelések-
 nek kedvező idő-járás által is. Mind ezek előre
 járván, az élés-módban elkövetett hiba, a' kövér
 hús' evése, 's erre a' hideg viz' ivása elégséges
 volt a' félbe hagyó hidegtelelés' felgerjesztésére.—
 A' Charactere inkább az érzőinasra,
 mintsem a' gyúlasztóra hajlik; ezt bizonyítják
 a' beteg' élet-kora, a' nyavalyának már három
 hónap óta való tartása, a' betegnek halavány
 cachecticus színe, nagy lankadtsága, pulsu-

sának gyengesége még a' hidegleléstől szabad időben is. — Minda' lép-daganat, mind a' jelenlévő tsekély köhögés, és a' hasmenés, öszveszövetetések gyanánt vannak jelen; amaz részszerint az előre járt többszöri hidegleléseknek, részszerint a' jelenlévőnek a' következése, emezeket pedig főképen a' meghűtésnek méltán tulajdoníthatni; mert azt vallja a' beteg, hogy minekelőtte bejött Intézetünkbe, nedves szobában tartózkodott és sok hideg vizet is ivott. — Az egész nyavalyát tehát később járó, érzőinas characterre hajló, és lép-daganattal, catarrhalis köhögéssel 's hasmenéssel öszveszött mindenapos félbe-hagyó hideglelésnek nevezzük (*Febris intermit-tens quotidiana postponens, in characterem nervosum tendens, complicata cum tumore lienis, cum tussi, et Diarrhaea catarrhali*).

Az Előre mondás.

Minthogy a' jelenlévő félbe-hagyó hideglelés már hosszabb ideig gyötörte a' beteget, 's alkalmas oroslása' elmulasztása által a' hihetőleg már ez előtt jelen volt lép-daganat is nagyobbodott, sőt cachecticus állapot is fejlődött ki; mivel továbbá az őszszel előforduló félbe-hagyó hideglelések nyakasak szoktak lenni, 's a' mindennapos félbe-hagyó hideglelések ál-

taljában nehezebben orvosoltatnak, a' hidegleléstől ment időnek rövid volta miatt: ezen nyavalyának tökéletes orvoslása nem kevés gondot, és munkát fog okozni; annál is inkább, mivel a' lép-daganatnak, a' nagy gyengeségnek, és a' hasmenésnek jelenléte más következő nyavalyákra, úgymint állandó hideglelésre, vagy sorvasztó betegségre, sőt a' vízkórságra is nyújthat alkalmatosságot. Azomban mivel a' beteg Intézetünkben nem léssen ellenséges befolyásoknak kitéve; mivel itt el fognak kerülni mind az élelemre, mind a' levegő' befolyására nézve minden hibák, 's az alkalmas orvoslás sem fog elmulasztatni; mivel a' hidegleléses ostromok nem tartanak sokáig, 's ugyan azért a' jelentett' orvosi szere' alkalmaztatására elég idő fog engedtetni; mivel továbbá a' hidegleléstől ment idő-közök a' bádjadtságon kívül tiszták; mivel a' hidegleléses ostromok már most későbbben jelennek meg, mint ez előtt, a' mikor pontosan mindég ugyan egy időben jelentek meg; 's végre mivel az érző-inas character nintsen kifejtődve: reménylünk, hogy a' beteg orvoslásunk alatt rövid idő múlva meg fog szabadulni a' hidegleléstől. Tekintvén az őszveszövettetéseket: a' tsekély köhögés, melly nyilván meghűtésből származott, csak annyiban vagon a' hidegleléssel okbeli őszveköttetésben, a' mennyiben az általa elgyengült

testben a' meghűtés annál könnyebhen indító okúl szolgálhatott, és visszont a' tovább tartó hasmenés is fentarthatja, és nyakasabbá teheti a' hideglelést; mindazonáltal ha ezen öszveszővettetések, és nevezetesen a' hasmenés, a' betegnek melegen tartása 's a' bőr-kigőzőlgésnek mértékletes előmozdítása által el nem enyésznek, egy kevés időre hátráltatnak a' félbehagyó hideglelés' gyógyítását. A' lép-daganat az előbbeni félbehagyó hideglelések' következése ugyan, de nyilván nagyobbodott az e' jelenlévőnek folyamatja alatt; mellyre nézve reményljük, hogy ezen daganat nem fogja gátolni a' hideglelés' gyógyítását, sőt megtörténhetik az is, hogy a' félbehagyó hideglelés ellen használtatott szerek, nevezetesen a' China, melly eddig elmulasztatott, a' hidegleléssel a' lép-daganatnak nagyobb részét is el fogják mellőzni.

Az Orvoslás.

Fő regula az öszve-szött nyavalyák' orvoslásában azoknak egyszerűsítése. Minél fogva megfontolván, a' jelenlévő nyavalyák között mellyik kívánja sürgetőképen a' gyógyítást, azt állíthatni, hogy itt a' hideglelésnek, 's egyszerűs mind a' hasmenésnek elhárítása legsürgetőbb; mert mindegyiknek hosszabb ideig való tartása gyengíti a' beteget, 's veszedelmes

következésekre nyújt alkalmatosságot. Mint-hogy pedig méltán reménylhetjük, hogy a' köhögés, és a' hasmenés meghűtésből származván a' levegőnek melegebb mérséklete által is enyhülni fog; a' lép-daganatjának tulajdon orvoslása pedig nem lévén sürgető: szükséges a' félbe-hagyó hideglelésnek elhárítása, mivel itt semmi orvosló tehetséggel bír. Mellyre nézve 1.) el kell hárítani az ártalmas befolyásokat, távúl lévén már a' felgerjesztő okok; 2.) magát a' hidegleléses nyavalyát kell eltávoztatni történeteivel együtt, és 3.) a' lábadozást szükség előmozdítani. Az első Jelentés a' betegnek mértékletesen meleg, tiszta és világos szobába való helyheztetése, könnyen emészthető és tápláló eledelék' szolgáltatása, 's így az élés-módbeli hibák' elkerülése által teljesítetik be. A' második Jelentés' teljesítése két részre szakad, az egyik az egész nyavalya' elhárításával, a' másik pedig az egyes történetek' elmellőzésével foglalatoskodik; amaz a' hidegleléstől ment időben (az Apyrexiában) emez a' hidegleléses ostromok alatt alkalmaztatik. Most lévén jelen a' félbe-hagyó hideglelésnek első, az az a' fázás' idő-szakasza, 's nem vétetvén észre ezen idő-szakasznak történetein kívül olyanok, mellyek különös orvoslást kívánnak, az rendeltetett: hogy a' betegnek azonnal (valamint a' következő ostromok' első idő-szakaszában is) székfű virágból készi-

tetett Thea egy két findzsával lágy melegen adattassék; hogy a' forróság' idejében tsak lassankint távoztassanak el a' melegebb takarók, és hívesebb italok adattassanak a' betegnek; hogy az izzadás alatt egészen annak végéig mértékletesen betakarva az ágyban maradjon, hideg italt ne igyék, és a' meghűtésre 's ez által az ostrom' rendes megválása' akadályoztatására semmiképen alkalmatosság ne nyújtassék. Külömben tsak az ostrom' végével nyújtassék a' betegnek egy kevés eledel, nevezetesen marha-hús-leves, a' betsinált' leve, és vízzel elegyített bor tsekély mennyiségben. Végtére az rendeltetett, hogy a' beteget mind az ostrom alatt, mind pedig azon kívül jó szemügyben kell tartani.

Nov. 10-kén } — — — — — } Tegnapi
 } Orvoslása' 2-dik napján. }

látogatásunk után, minekutánna tudni illik a' fázás' idő-szakasza egy óráig tartott volna, megjelent a' forróság; ezután pedig egy fertály óra mulva izzadás lepte meg a' beteg' egész testét, mellyel kissebbedvén a' forróság, a' fő-fájás, a' szomjúság, és a' nehezebb lélegzet-vétel is enyhültek, az érverés pedig engedett szaporaságából, és hab-formává vált; az izzadás harmad fél óráig tartott, tehát az egész hidegleléses ostrom négyig, az az tizenkettőd félig: későbbben ebédjét jó izüen elköl-

tötte, 's azután magát jól érezvén egész éjjel jól aludt, és tsak egyszer volt kásás szék-letétele; a' köhögés tsak nem egészen eltűnt; az éjtszaka kiüresített vizellete téгла színű salakot tesz le. —

Most 8 órakor tsekély borzadozásról panaszkodik a' beteg, ásítózik, a' körmei kékesek, nagy a' bádjadsága, jelen vannak a' hideglelés' előpostáji. —

Tekintvén mind a' tegnapi hidegleléses ostrom' lefolyását, mind a' jelenlévőnek tsak nem egy órával későbbben megjelent előpostájit, a' tegnap megállapítatott nyavalya' meghatározása és megnevezése nyilván megerősítetik. Abból pedig, hogy a' köhögés egyedül a' betegnek melegen tartása, és a' Chamomilla theával való élés által előhozattatott bővebb bőr-kigőzölgése után kissebbedett, a' vizes székkiüresítések pedig, mellyek ez előtt 24 óra alatt tizenhatszor történtek, annyira enyhültek, hogy tegnapi látogatásunktól fogva tsak egy kásás szék-letétele volt a' betegnek, azt vitatjuk: hogy a' mint gyanítottuk, mind a' köhögés, mind a' székkiüresítések a' meghűtés' okozatai voltak. Minél fogva megszülvén a' köhögés, és a' hasmenés, mellyek ellenjelentésül is szolgálhattak volna a' Chinahéjnak, mint a' félbe-hagyó hideglelés' ellen való fő orvosságnak alkalmaztatására nézve, ugyan ezen orvosságot, még pedig ennek legjobb

nemét a' barna Chinát (China fusca) fogjuk használni, annyival is inkább, mivel a' betegnek nagy gyengesége, a' nyavalyának hosszabb ideig való tartása, a' mindennapi nyomatja (Typusa) 's ezen okokból az állandó hideglelésre, cachecticus állapotra, 's különösen a' víz-kórságra való hajlandósága miatt itt nem lehet helyek a' Chinát pótoló szereknek (surrogata). Hogy mindazonáltal a' bél-tartorna, melly a' jelen volt hasmenés által elgyengült, megerősítessék, hogy továbbá bizonyosabban megemésztődjék a' China, öszve kell ezt kötni keserű fűszerszámos 's gyomor-erősítő szerekkel, mellyek egyébkint is hathatósak a' félbe-hagyó hideglelésnek elmellőzésére, és szükségtelemné teszik a' drága Chinának nagyobb mennyiségét. A' keserű fűszerszá-
mokból ezen tzelra a' Kálmos-gyökeret választottuk, melly forrózat-formában, hozzáadván Hoffmann' tsepeit, és a' Chinát por-formában, e'képen rendeltetett:

Rp. Radicis Acori Unciam Semis.

Infunde cum sufficienti quantitate
Aquae fervidae per quadrantem horae
Colaturae Unciarum septem
adde:

Pulveris Corticis Chinae fuscae alcoholisati
Unciam semis
Liquoris mineralis Hoffmanni Drach-
mam unam

Sachari albi Drachmas tres

M.D.S. Minden órában három evő kanállal
vegyen be a' beteg az ostrom' végével.

Italúl egy meszely vízzel elegyítetett bor,
eledelül pedig fertály portzió *) rendeltetett.

*) Intézetünkben a' külömbféle orvosló módhoz, és a' nyavalyák' természetéhez képest négyféle meghatározott étel-portziók, és más egyes rendkívül való eledelek rendeltetnek. Fölöstökül közönségesen mindegyik betegnek jól készitetett kömény-magos vagy marha-hús leves adatik zsemlye darabotskákkal; ebédül a.) azok, a' kiknek egész portzió rendeltetik, marha-hús levest piritott zsemlye-darabotskákcal, vagy árpa (vagy ris-kásával, fél font lágyan főtt marha-húst (tsont nélkül), paréjt, vagy édes vagy savanyú répát, vagy pedig édes káposztát kapnak. b.) A' fél portzió az említett levesből, fertály font bétsinált borjú vagy bárányszerből, és gyümöls ételből, vagy főzelékből áll. c.) a' fertály portzió alatt levest, és gyümöls-ételt vagy főzeléket; d.) a' gyenge portzió alatt pedig egyedül tsak levest értünk, mellyben piritott zsemlye-darabotskák vannak. Vatsorára az első három (a., b., c.) rendbéli betegek levest, és főzeléket vagy főtt gyümölsöt kapnak; a' negyedik rendbéliek pedig tsak levest. Különös esetekben rendkívül való eledelek (Extra-Speisen) is rendeltetnek a' betegek' számára, millyenek: a' nap-közben nyújtandó tiszta levesek, az árpa-nyálka, a' bor-vagy ser-leves, könnyű téstás vagy tejes étel, főtt gyümöls, lágy tojás, bárány, vagy borjú-petsenye.

Novemb. 11-kén { — — — — — } . A'
 Orvoslása' 3dik napján

tegnapi hidegleléses ostrom, mellynek előpostájit már reggeli 8 órakor is láttuk, 9-kor jelent meg. Ez alatt a' fázás olly fontos volt, hogy a' beteg egész testében reszketett, és a' körrüllévők megilletés által is érezhették a' bőrnek hidegségét; az érverés sebes és görtsösen összevuhzott volt; egy óra mulva pedig forróság, és ez után izzadás következett. Végződván az ostrom tizenkét órakor, a' beteg magát jól érezte, 's ebédjét jó izűen megette. — Délután semmi beteges tünetények sem jelentek meg, kivéven az izzadást, melly estve a' külső takarékokat meglepven, egész éjtszaka eltartott, a' mikor a' megjelent has-kórogások által almából felébredt, sőt szék-kiüresítés végett felkelni is kéntelenítetett; reggelig kétszer tett le vizes széket; az orvosságot elköltötte. — Most jól érzi magát, 's a' hideglelésnek legtsekélyebb történetei sinsenek jelen.

Tekintvén a' tegnapi ostromnak ismét egy órával későbbben való megjelenését, újonnan meggyőzzetettünk arról, hogy később' járó a' félbe-hagyó hideglelés. A' két izben megjelenő székkiüresítéseket részszerint az izzadás' idő-szakában valamiképen történt meghütésből, részszerint a' China' használtatásából is származtathatni; mert nagy a' beteg' testének, 's neve-

zetesen a bél-tsatornájának a gyengesége, melly miatt a legtsékélyebb ártalmas befolyások, 's különösen a meghűtés vagy a nehezebb emésztetű 's a gyenge beleket izgató testek által is visszahozattathatik az előbb jelen volt hasmenés. Ennél fogva megmaradván a hideglelés' eltávoztatását tárgyazó fő Jelentés, egyszersmind a hasmenés' elmellőzése is jelentetik, mellyeknek végre-hajtására tovább is a Chinát fogjuk használni, 's egyszersmind a meghűtés' kerülését, 's olly szerek' alkalmaztatását is rendelni, mellyek a belek' izgathatóságát, és érzékenységét lealatsonyítják, a' mi által az alkalmaztatott China' munkálkodása bátrabbá és bizonyosabbá tétetik. Azért a' tegnapi orvossághoz Opiumot adunk, melly nem csak a' felemelt érzékenység' és izgathatóság' lealatsonyítására alkalmas, hanem a' mint tudjuk, a' félbe-hagyó hideglelés' gyógyítására is hathatós orvosság; melly okból a' China' foganatját is elősegítheti. — E'hez képest helyben hagyván a' tegnapi rendeltetett orvosságot, a'hoz még a' Tinctura anodina'ból tizenkét tseppet rendelünk.

Az élés-módra nézve azt hagytuk meg a' betegnek, hogy magát a' meghűtéstől ójja, az ágyban maradjon, és hideg vizet ne igyék. Külömben az étel, és italra nézve a' tegnapi rendelést meghagytuk.

Nov. 12-kén } ----- } Tegnap
 Orvoslása' 4-dik napján }

reggel 10 óra előtt jelentek meg a' hideglelés' közönséges elő postáji, maga pedig a' fázás 10 órakor kezdődött; de ez csak fél óraig tartván, 's magát tsekélyebb mértékben nyilvánozván mint tegnap, következett a' forróság, a' melly gradusára nézve elég fontos volt, 's közönséges izzadás által változtatott fel; az ostromnak 12 órakor lett vége. — Délután elköltötte az ebédjét, és jól érezte magát; estve 10 óra felé vizes szék-letétele volt; éjszaka jól aludt. — Most semmi beteges történetekről sem panaszkodik, sőt szinte erősebbnek vallja magát.

Mint hogy úgy látszik, hogy a' beteges szék-kiüresítés enyhül a' rendelt opiumra, és a' betegnek melegebben való tartására; 's mint hogy a' hideglelésben csak azon változás vétett észre, hogy a' fázás gradusára és tartására nézve sokkal tsekélyebb: megmaradván a' tegnapi jelentés, az előbbeni élés-mód' megtartása mellett a' rendelt orvosságokat ma is folytattuk.

Nov. 13-kán } ----- } Utóbbi
 Orvoslása' 5dik napján }

reggeli látogatásunk után tizenegy óráig semmi beteges jelenések sem vétettek észre, a' mikor előre járván tsekély bádjadtság, alig érezhető borzadozás, nem sokára pedig

egy kevés forróság, és izzadás mutatta magát, mellyek közt az érverés alig lett szaporább. Ebédjét jóízűen elköltvén, 's egész nap' jól érezvén magát, az ágyon kívül járkált; estve felé rendes és kása-forma szék-letétele volt; egész éjtszaka aludt, 's most semmi beteges érzésről sem panaszkodik.

Mind ezekből világos, hogy a' szék-kiüresítések ismét rendesek, 's hogy a' félbe-hagyó hidegtelezés a' tökéletes elmaradáshoz közel vagy; sőt azt is reménylhetjük, hogy ma el fog maradni a' hidegtelezéses ostrom: ugyan azért, nem lévén már szükség az opiumra, tovább folytatjuk a' keserű szereket a' Chinával együtt; de elegendőnek tartjuk, ha a' beteg az orvosságból minden órában csak két kanállal vesz be. A' mi az élés-módot illeti, mivel a' beteg szinte panaszkodik a' felette való étel-kívánásról, a' levesen kívül betsinált húst levével együtt, és egy egész zsemlyét rendelünk neki.

Novemb. 14-kén $\left\{ \begin{array}{c} \text{— — — — —} \\ \text{Orvoslása' 6-dik napján} \end{array} \right\}$ A'

hidegtelezéses ostromnak legtsekélyebb jelei sem jelentek meg tegnap; a' beteg csak nem egész nap ágyon kívül volt és járkált, estve kásás széket tett le, az éjtszaka jól aludt, jól érzi magát, jó kedvű, étel-kívánása ép állapotban vagy, a' pulsusa ugyan gyenge,

szaporaságára nézve rendes. Megvizsgálván a lép' tájékát, azt tapasztaltuk, hogy a' beteg külső nyomattatásra semmi fájdalmat sem érez, sőt az előbb jelen volt daganat is tsekélyebb.

Ezeknél fogva azt állítjuk, hogy elmaradván a' félbe-hagyó hidegtelelés (a' minék eszközésére másfél U n c i a China keserű szerekkel és kevés opiummal együtt elegendő volt) a' beteg a' lábadozás' idő-szakaszában nagyon; a' mellynek jelentett előmozdítására szükséges a' hidegtelelés' következéseit, és a' visszaesést elhárítani. Tárnya pedig a' hidegtelelés' következéseit eltávoztatásának a' betegnek gyengesége, soványsága, cachecticus színe, és a' még tsekély gradusban jelenlévő lép-daganat. A' gyengeségnek, és a' cachecticus színnek elmellőzésére az erősítő orvosló mód hasznos; azért is nem itélvén szükségesnek a' Chinának tovább való folytatását, elegendőnek tartjuk a' keserű orvosságoknak, és a' tápláló eledelnek használatát; 's ennél fogva keserű tseppeket, nevezetesen Whitt Robert' tsepjeit, és keserű theát rendeltünk e'képen.

Rp. Tincturae Roberti Whitti U n c i a m
u n a m.

D.S. Háromszor napjában egy kávé-kalányi vették be egy kanál vizben.

Rp. Herbae Absynthii.

Florum Chamomillae vulgaris aa. Un-
ciam unam

M.D.S. Reggel, és estve egy kávéfőzvény
theát vegyen a' beteg.

A' lép-daganat a' használt orvoslás alatt
kissebbedett; a' miből meggyőztetünk azon
észrevételekből megállapított igazságról, hogy
a' félbe-hagyó hideglelés' orvoslásában a'
szükséges orvosságoknak, 's nevezetesen a'
Chinának elmulasztásából származott dugu-
lások, és daganatok ugyan azon elmulasztott
orvosságok' alkalmaztatása által gyógyítanak
meg legbizonyosabban. Hogy tehát az éppen
most rendeltetett orvosságok mellett a' lép-da-
ganatnak tökéletes eloszlására is munkálkod-
junk, keneteket, 's még pedig az ezen tzel-
nek legbizonyosabban megfelelő lágyító kene-
teket kénesős szerrel öszvekötvé fogjuk hasz-
nálni, 's e' képen rendelni:

Rp. Unguenti Altheae Unciam unam.

Unguenti hydrargiri cinerei Drachmam
unam, et semis.

Camphorae subactae Scrupulum unum.

M.D. ad fictile

S. Minden reggel, és estve egy mogyoró
nagyágú darab dörgöltessék a' lép-
tájékába flanállal.

Eledelül fél portziót három zsemlyével;
italul pedig egy meszely bort rendeltünk.

Ezen elrendelések által, mellyek a' hideglelés' következeire munkálkodnak, mivelünk ugyan egyszer'smind a' visszaesés' elhárítására is; de ezen utolsó tzélnak elérésére még azt is rendeljük különösen, hogy a' beteg minden ártalmas befolyásoktól ójja magát, 's nevezetesen a' meghűtéstől, és a' nehezebb emésztetű eledelektől 's a' t.

Nov. 15-ik. { — — — — —
Orvoslása' 7-dik, és
A'hideglelés' elmarad.5ik napján. }

A' múlt napon sem vétettek észre beteges történetek, 's tsak arról panaszolkodik a' beteg, hogy estve a' lábai dagadtak voltak a' bokáji körül, annyira, hogy midőn nekem tegnap estve azon daganatot mutatná, és én azt újjaimmal nyomkodnám, az újjaim' nyomdokai rövid ideig látszanának; most reggel mindazonáltal leapadt ezen daganat. — Tudván azt, hogy a' hosszabb ideig tartott, és elmulasztatott félbe-hagyó hideglelések után a' testnek, és főképen a' beszívó edényeknek elgyengülése miatt, könnyen vizi-daganatok, sőt víz-kórság is következhetik, kiváltképen ha egyszer'smind dugulások és daganatok vannak a' has' üregében: ezen daganatot gyengeségből származó vizi daganatnak határozzuk; annál inkább, mivel a' vizelletnek tsekélyebb mennyiségű kiüresítése vétetik észre. Ugyan

azért tovább is az erősítő orvosló módra támaszkodván a' külső bőrnek, és a' beszívó edényeknek erősítése végett a' tegnapi orvosságokon kívül az rendeltetett, hogy reggel, és estve a' beteg' lábai, és kezei meleg borral mossattassanak, és dörgöltessenek, 's hogy a' reggeli dörgöltetés után, a' meghűtés' elkerülésére egy ideig az ágyban maradjon.

Nov. 16-án } Orvoslása 8-dik napján. } A'
 } A' H. elmarad. 4-dik napján. }

láb - bokáknak tegnap estvéli megdagadásán kívül nem vétetnek észre semmi beteges történetek. Az orvosságok folytattattak.

Mivel a' beteg' étel-kívánása jó, és többet kíván enni, megengedtük, hogy a' rendelt fél portzió mellett egyik nap' gyümölts-étel, másik napon pedig petsenye is adattassék neki.

Nov. 17-től—23ig } Orvoslása 9—15-dik, 's }
 } A' H. elmar. 5—11ik napj. }

A' rendelt orvosságoknak használása alatt tökéletesen elmúlt a' lábokban való daganat, a' vizellet' kiüresítése rendes lett, a' víz-kórságra való hajlandóság elenyészett, a' lép-daganat sokkal kisebb lett, sőt a' beteg' külső színe is annyira megváltozott, hogy alig lehetett észrevenni valamely jelen volt nyavalyának a' nyomdokait. Ezeknél fogva félre tévén a'

mosásokat, kenéseket, és a' theát is, megengedtük a' betegnek, hogy ma Intézetünkön kívül szabad levegőben járkalhasson.

Nov. 24től 29kéig

— — — — —

Orvoslása' 16 — 21-dik,

A' H. elm. 11—16-ik napj.

Mivel a' lábadozó ezen idő alatt már több órákat töltött a' szabad levegőben, és testének minden munkáji épek lettek, 's minthogy a' hideglelés már 16 nap óta elmaradt, úgy hogy a' beteg áltesett azon az időn, mellyben a' mindennapi félbe-hagyó hideglelések után visszaesés történhetik : őtet, mint tökéletesen egészségest kibotsátottuk Intézetünkől, azon tanáts-adással, hogy magát gyomrának akár miféle eledelkkel való megterhelésétől, főképen pedig a' nyers gyümöltstől, a' halaktól, a' tejes eledelektől, úgy valamint a' rossz sertől is tartóztassa, 's hogy kiváltképen kerülje a' meghűtést, és a' hideg 's nedves' szobában való fekvést.

Pesten, November' 30-dikán 1824-dik Eszt.

N. N.

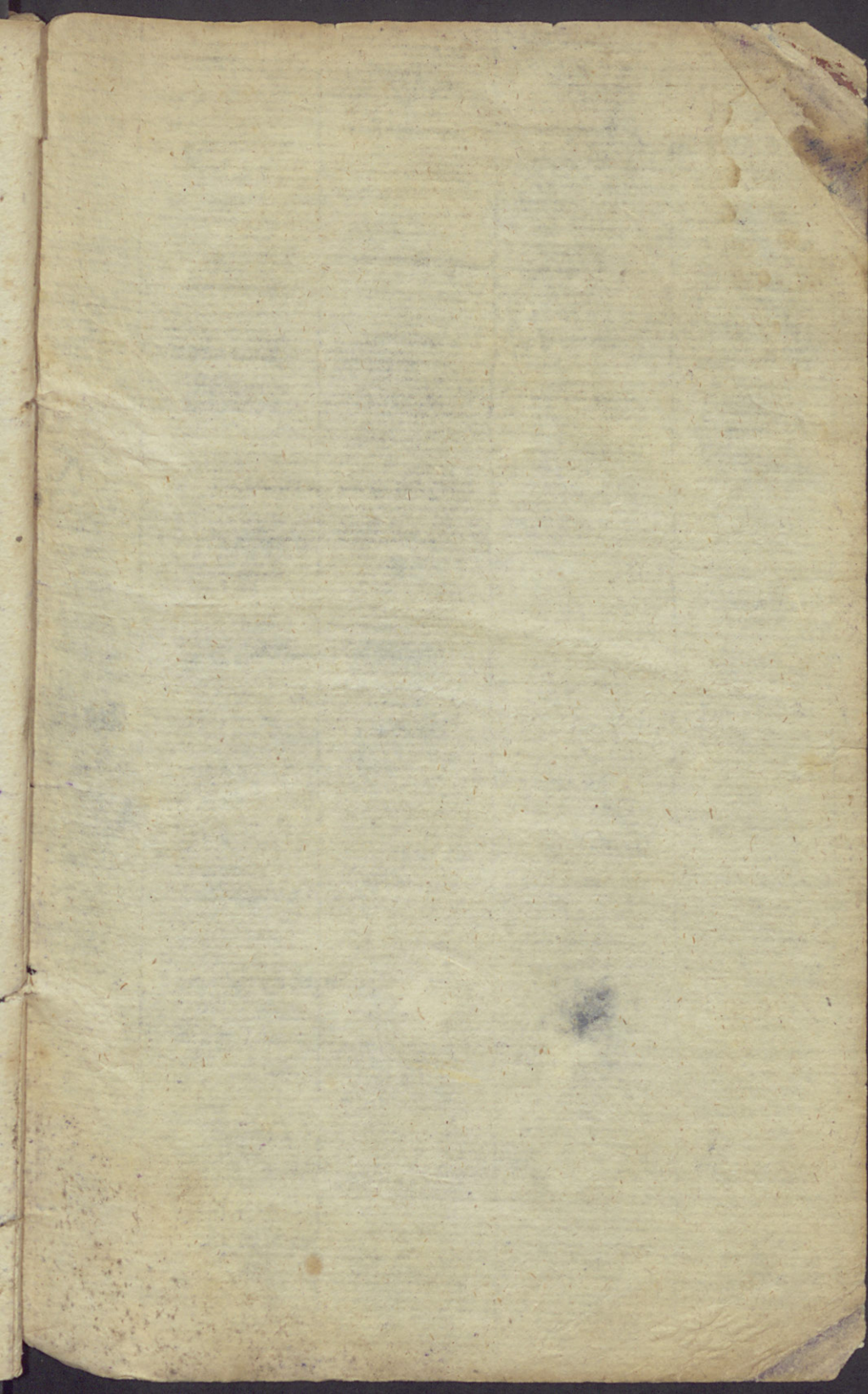
Tanuló Seb- orvos.

J o b b í t á s o k.

<i>Lap.</i>	<i>sor.</i>		<i>olyasd</i>	
18	27	nyavalyával	—	nyavalyával
39	23	színre	—	színére
43	3	tsepkély	—	tsekély



DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
Lelt.
20.036-1955



758471

